

CAERT-THRESOOR

Tijdschrift voor de geschiedenis van de kartografie in Nederland

18de jaargang, 1999 nr. 3

P.J. KIPP

RESTAURATIE-ATELIER

Abstederdijk 309
3582 BL Utrecht
Telefoon (030) 251 6010

Conservering van kaarten met behoud van authenticiteit

Verzorging van grote formaten, inclusief passepartout en lijstwerk

Tentoonstellingsgereed maken van kaarten voor opstellingen

Vervaardigen van zuurvrije dozen voor de kaartenverzameling

Restauratie van atlanten, reisverslagen en dergelijke

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030-2321342

Catalogus op aanvraag.

CAERT-THRESOOR

Inhoud 18de jaargang 1999, nr. 3

F.J. Ormel sr.

Het nieuwe gezicht van *Caert-Thresoor* 53

Jan H. Vinkenoog

De 'pertinentie' van twee Rijnlandse kaarten 59

Henk van der Heijden

Een onbekende kaart van Gelder door Ortelius 65

Thresoortjes 69

Een brug te vroeg / Jan Werner

Jacob van Deventer in het Gelders rivierengebied / Joost Augusteijn

Varia Cartographica 72

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven 75

Redactie

Drs. Joost Depuydt, dr. Henk Deys,
drs. Marco van Egmond, dr. Peter van der Krogt,
dr. Wim Ligtdag, drs. Sjoerd de Meer
drs. Wanita Resida, drs. Lida Ruitinga, Han Voogt.

Internet

Caert-Thresoorpagina:
<http://kartoserver.geog.uu.nl/html/staff/krogt/ct.htm>

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Caert-Thresoor, dhr. J.W.F. Voogt, Universiteit Utrecht,
FRW-Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

Aanwijzingen voor auteurs

Op aanvraag verkrijgbaar bij het secretariaat.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 35,- per jaar (vier nummers), België f 50,-, buitenland f 60,-. Losse nummers f 12,50. Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: *Caert-Thresoor*, Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, telefoon 0172-444667, postgironummer 5253901.

Contactadres voor België: Bart van der Herten, Maria Theresiastraat 2 bus 16, 3000 Leuven.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Hele pagina per nummer f 125,-

Halve pagina per nummer f 90,-

Kwart pagina per nummer f 60,-

Bij plaatsing in één jaargang (vier nummers): wisselende tekst tien procent korting, vaste tekst vijftien procent korting
ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag

Nederlandse kartografie uit de koloniale tijd: *Kaart van den Kraton met omstreken* (Kota Radja, aan de Atjeh-rivier, Noord-Sumatra, detail). Vervaardigd naar een in het Topographische Bureau te Batavia gemaakte kaart, uitgegeven door de Topographische Inrigting te 's-Gravenhage, 1874 (foto: Universiteitsbibliotheek Amsterdam).

Het nieuwe gezicht van *Caert-Thresoor*

Het huidige omslag van *Caert-Thresoor* voert ons terug naar een van de donkerste bladzijden uit de koloniale geschiedenis. De kaart toont het gevechtsterrein aan de Atjehrivier waarop in 1873 en 1874, met grote verliezen aan beide zijden, de eerste acties van de Atjeh-oorlog plaatsvonden.

De kaart werd vervaardigd door de topografische opnemingsbrigade, die in beide jaren aan de Nederlands-Indische troepenmacht was toegevoegd. Het karteren van gevechtsterreinen is een riskante onderneming. Voor het volbrengen van deze missie werd de commandant van de brigade, kapitein F. van Balluseck - die bij beide acties van de partij was - in 1873 geëerd met de Militaire Willemsorde en in 1874 met de eresabel (zie: Van Roon). De oorspronkelijke opname 1:2.000 werd door het 'Topographisch Bureau' te Batavia verkleind tot de schaal 1:4.000. Van dit product werd vervolgens in 1874, dus in het jaar van de opname - hoogst opmerkelijk gezien de trage toenmalige verbindingen - door de 'Topographische Inrigting' in Den Haag een kaart in kleur vervaardigd met als titel *Kaart van den Kraton met omstreken*. Een fragment van het fraaie eindresultaat siert thans het omslag van *Caert-Thresoor*.

Voorgeschiedenis

Ter verklaring van de Atjeh-oorlog is een korte uitweiding naar de vroege 19de-eeuwse geschiedenis wenselijk. Tijdens het Engelse Tussenbestuur van de Oostindische archipel van 1811 tot 1816 liet luitenant-generaal Thomas Stamford Raffles geen poging onbeproefd om de Engelsen vaste voet in de archipel te verschaffen. Ook nadat in 1817 Java en het oude Compagniesgebied aan Nederland was teruggegeven, trachtte hij vanuit Benkoelen op Sumatra - waar de Engelsen sedert hun verdrijving uit Bantam in 1684 waren gevestigd - tenminste het Engels gezag over Sumatra uit te breiden. Zijn streven werd niet ondersteund door de Britse regering, die in het post-Napoleontische tijdperk de voorkeur gaf aan een krachtig Koninkrijk der Nederlanden, dus een Nederland met een koloniaal bezit. Bovendien had Engeland in Zuidoost-Azië liever het ongevaarlijke Nederland naast zich dan een machtige buur.

Toen Raffles ook Benkoelen moest afstaan, stichtte hij in 1818 op het tot Nederlandse invloedssfeer behorende eiland Singapore een nieuwe vestiging, die ondanks

Nederlandse protesten als vrijhaven tot grote bloei kwam en al snel een belangrijk deel van het handelsverkeer aan Batavia onttrok.

Bij het traktaat van Londen in 1824 werd de grens tussen de Nederlandse en Engelse invloedssfeer rond Straat Malakka vastgesteld. Singapore werd aan de Engelsen gelaten en de Nederlanders kregen Sumatra toegewezen, inclusief Benkoelen. Nederland werd verplicht handel en scheepvaart in de Atjehse wateren te beschermen tegen piraterij, zonder echter de onafhankelijkheid van het sultanaat te schenden. Naar zou blijken een onmogelijke opgave!

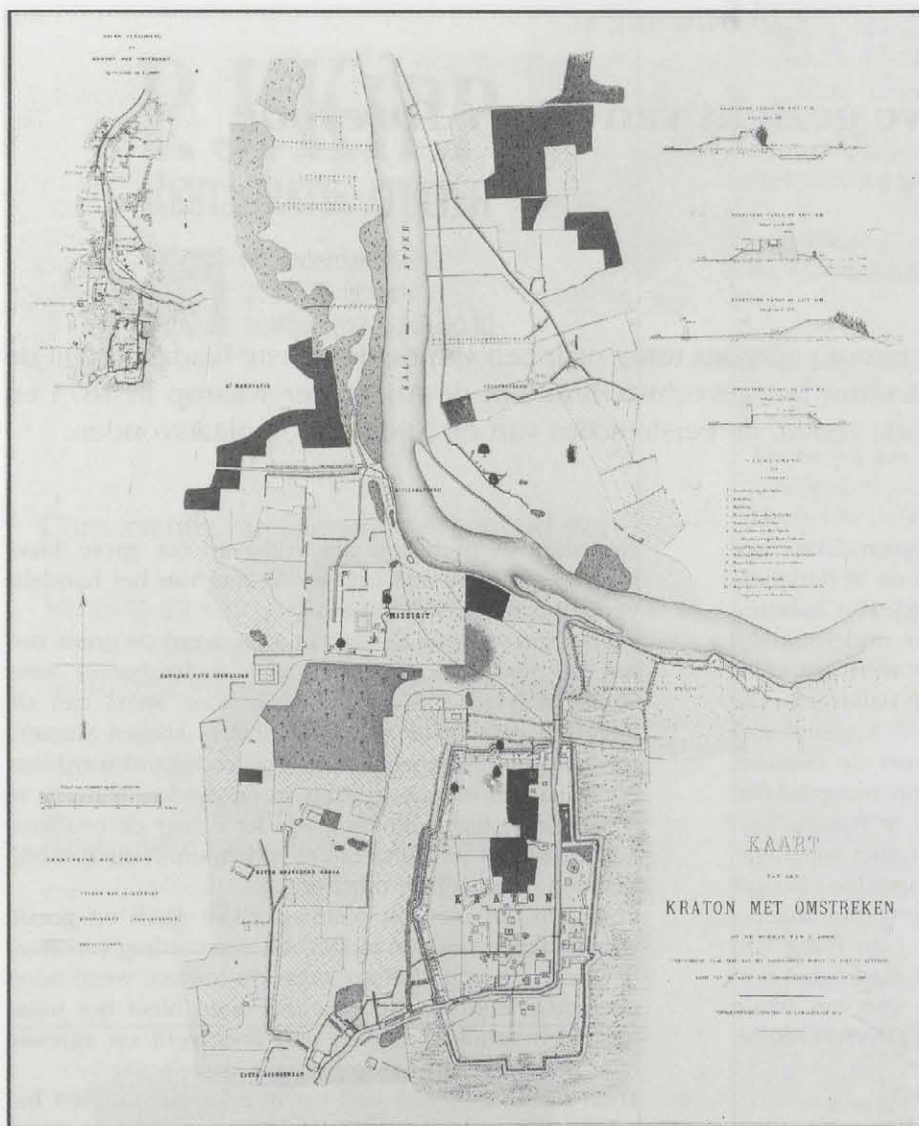
Pogingen om met het onafhankelijke Atjeh op goede voet te blijven leidden in 1857 tot een verdrag van 'handel, vrede en vriendschap' maar dit traktaat werd nooit goed nageleefd. In Nederlandse ogen bleef het sultanaat zich schuldig maken aan zeeroverij en agressie (zie: Bossenbroek).

Toen na de opening van het Suezkanaal in 1869 het scheepvaartverkeer met Zuidoost- en Oost-Azië Straat Malakka als doorvaartroute ging gebruiken won het belendende Atjeh aan betekenis (zie: Van Goor). Bij het tweede Sumatra-contract van 1871 erkende Engeland expliciet de Nederlandse soevereiniteit over heel Sumatra, inclusief Atjeh. Zo werd de vrije hand verkregen om op te treden tegen Atjehse zeerovers die de veilige doorvaart bedreigden. De herhaalde klachten van Britse kooplieden in Singapore over zee- en strandroof deden Nederland besluiten een einde te maken aan de Atjehse piraterij. De vrees dat Engeland of een andere mogendheid de politietak van Nederland zou overnemen en zich zou vestigen in een gebied dat slechts nominaal onder Nederlands gezag viel, bespoedigde dit besluit. De berichten over contacten van Atjehse afgezanten in Singapore met zowel Amerikaanse als Italiaanse consuls verhaastte de reactie van Batavia. De sultan werd om opheldering over dit 'verraad' gevraagd en toen dit verzoek werd genegeerd was de maat vol. Op 26 maart 1873 verklaarde het Koninkrijk der Nederlanden de oorlog aan het sultanaat Atjeh (zie: Bossenbroek en Van Goor).

Eerste Nederlandse expeditie

De eerste Nederlandse expeditie in april 1873 werd een mislukking! Voor het verloop van de krijgsverrichtingen

Prof. dr. F.J. Ormeling sr. is emeritus hoogleraar in de kartografie.

'Kaart van den Kraton en omstreken'.
's-Gravenhage 1874 (foto:
Universiteitsbibliotheek Amsterdam).

VERKLARING der NUMMERS.

- 1 Woonhuis van den Sultan.
- 2 Kenidhuis.
- 3 Raadhuis.
- 4 Huis van den ouden Sjahander.
- 5 Kantoor van den Sultan.
- 6 Begraafplaats van den Sultan
Ibrahim en zijne twee kinderen.
- 7 Eetzaal van den ouden Sultan.
- 8 Huis van Potjoet Pidi en hare volgelingen.
- 9 Begraafplaats van vroegere vorsten.
- 10 Missigil.
- 11 Graf van Panglima Moeda.
- 12 Begraafplaats van personen behorende tot de
omgeving van den Sultan.

Verklaring der nummers op de 'Kaart
van den Kraton en omstreken' (foto:
Universiteitsbibliotheek Amsterdam).

gaan wij te rade bij Paul van 't Veers *De Atjeh-oorlog*. Reeds de landing van het expeditieleger in de driehoekige delta van de Atjehrivier, waar een strandbivak werd ingericht, ontmoette felle tegenstand. Voor de Atjehse klewang bestond voortaan een panische angst. Het was de bedoeling zo snel mogelijk door te stoten naar het sultansverblijf, de dalam, tevens 'hoofdstad'. Wanneer die - zo werd verondersteld - eenmaal veroverd was, zou Atjeh zich wel gewonnen geven. Maar waar die dalam precies lag, wist men niet. Wel hadden de officieren een *Zakboekje Atjeh Expeditie* meegekregen met een kaartje gebaseerd op gegevens van spionnen, doch hiervan bleek weinig te kloppen. Wat men in een omheinde ruimte aan de Atjehrivier voor de dalam aanzag bleek een missigil (moskee) te zijn. Het complex werd na felle gevechten veroverd, maar wegens uitputting van de troepen terstond weer prijs gegeven om onmiddellijk weer triomfantelijk door Atjehers bezet te worden. Tijdens een tweede verovering sneuvelde generaal Köhler, een demoraliserend moment! Een volgende aanval op de door aarden wallen omgeven, inmiddels ontdekte dalam werd door de Atjehers afgeslagen. Daar de verbinding met het strandbivak door guerilla's werd bestookt en de aanstaande westmoesson bij langer wachten het contact met de transportschepen dreigde te

verstoren, schepte de expeditiemacht zich in en keerde naar Java terug. De schrijver Busken Huet, destijds redacteur van de *Javabode*, sprak smalend van de 'moessonkolonels' die overijld de aftocht hadden geblazen (zie: Bossenbroek). In totaal had deze eerste expeditie 56 doden en 438 gewonden gekost: een zesde van de totale sterkte.

Tweede expeditie

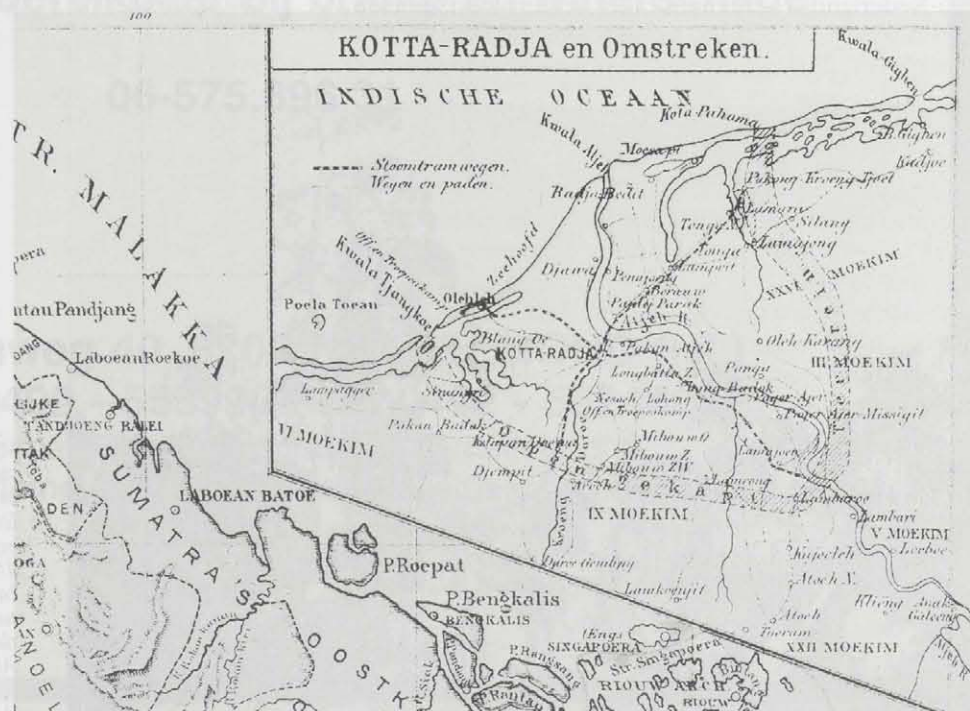
Nog in hetzelfde jaar werd een tweede aanval op Atjeh gelanceerd, ditmaal onder leiding van de in actieve dienst teruggeroepen gepensioneerde generaal J. van Swieten, oud-Indisch legercommandant en veteraan van de Java-oorlog en de Tiendaagse Veldtocht. Hij slaagde er in op Java een expeditiemacht van 13.000 man bijeen te brengen, bestaande uit 389 officieren, 8.156 minderen, 1.037 officiersbedienden, 3.280 dwangarbeiders en 243 vrouwen als keukenprinsessen en bedgenoten, die in december 1873 op negentien transportschepen Atjeh-waarts stoomde. Meegevoerd werden vervolgens 72 kanonnen, twee - nog primitieve - mitrailleurs, ijzeren bruggen, een geweermakerij, een smederij, waterpompen, een stoombakkerij en zes kilo-

Voor het krijgsverloop volgen wij andermaal in grote trekken het verhaal van Paul van 't Veer. Opnieuw werd geland in de rivierdelta, dit maal ten oosten van de mond van de Atjehrivier. Na de nodige schermutselingen werd op 6 januari 1874 voor de derde maal in tien maanden de missigit veroverd. Ter vervanging van het verwoeste bouwwerk schonk Batavia in 1881 de Atjehers een nieuwe moskee, een gebaar dat weinig uithaalde. Terug naar de veldtocht, waar vervolgens na langdurige artilleriebeschieting de aanval op de dalam plaatsvond, die intussen door de vijand was verlaten. Op 27 januari 1874 kon Van Swieten in zijn dagorder melden: 'De Kraton is ons!'. Hij liet de stafmuziek het *Wien Neerlands Bloed* spelen en schonk officieren champagne, speciaal voor deze gelegenheid meegebracht! In Batavia en in Nederland werd de verovering als een belangrijk succes beschouwd, dat aanleiding gaf tot feestvreugde. Op 31 januari proclameerde Van Swieten de annexatie van Atjeh en vijf maanden later was hij weer terug in Holland (zie: Lekkerkerker). Waarschijnlijk dat hij de lijntekening 1:4.000 van de kraton en omstreken van Balluseck heeft meegenomen.

Zoals de kaart laat zien is de dalem, een rechthoek van circa 600 bij 300 meter, doorsneden door een zijrivier van de Atjehrivier en omringd door sawahs, moerassen en klappertuinen. In tegenstelling tot de verwachting bleek zij te bestaan uit een weinig indrukwekkende, bijna armzalige verzameling van hutten en huisjes. Er was geen gebouw te bekennen dat ook maar enigszins aan een paleis deed denken (zie: Van den Doel). Opvallend is het onbebouwde, blauw gekleurde, blijk-

Onderzoek van Snouck Hurgronje

De Atjeh-oorlog 1873-1904 neemt, door haar hevigheid en lange duur, vele offers aan mensenlevens, geld en reputaties en door haar karakter als godsdienstoorlog, een bijzondere plaats in de koloniale geschiedenis in.

'Kotta-Radja en omstreken',
inzet op de kaart 'Sumatra'
uit P.H. Witkamps 'Atlas van
Nederlandsch Oost- en West-
Indië', Arnhem [1897] (foto:
Universiteitsbibliotheek
Amsterdam).

Herhaalde wisselingen van systeem zijn genoemd als oorzaak van de lange duur en dat vond weer haar grond in onkunde van gesteldheid des lands, aard, taal, geschiedenis, maatschappelijk en religieus leven van de bevolking (zie: Lekkerkerker).

Bekend is de heftige reactie van het jonge Aardrijkskundig Genootschap op de mislukking van de eerste expeditie in 1873 (zie: Schrader). Het drong er op aan in het vervolg 'wetenschappelijke mannen' mee te sturen om kennis van land, volk en taal te verwerven; een advies dat pas twintig jaar later zou worden opgevolgd. In 1891 werd de Arabist en Islamkenner C. Snouck Hurgronje, Mekaganger onder de naam Abd al-Ghaffar, opdracht gegeven Atjeh en zijn bewoners te bestuderen. Hij gaf de Atjehers, zoals Bussenbroek het kernachtig uitdrukt, tot dusver afgedaan als 'zedeloze verraders' een herkenbaar gezicht en formuleerde aanbevelingen op welke wijze de tegenstander aan te pakken. Hij toonde aan, dat in Atjeh drie partijen elkaar de macht betwisten: de sultansfamilie, de uleebalangs (de inheemse hoofden) en de ulama's (de Mohammedaanse geestelijkheid, de voor de Nederlanders gevaarlijkste partij).

Optreden van Van Heutsz

Gebruikmakende van deze inzichten slaagde de Draufgänger Van Heutsz (de latere gouverneur-generaal) erin - bij tijden tot voorzichtigheid gemaand door Snouck Hurgronje - door inzet van het voornamelijk uit inheemse soldaten bestaande Korps Marechaussee als offensieve gevechtseenheid, het verweer van de Atjehers te breken. In 1901 werd één van de laatste haarden van verzet veroverd waarop sultan Muhamma Daud Sjah zich in 1903 overgaf. Daarmee kwam een einde aan een onzalig kriegsbedrijf, gepaard met verbrande kampongs en vernietigde oogsten, dat 100.000 mensenlevens had gekost en 'een half miljard goede 19de-eeuwse guldens'. Het door de ulama's gevoede anti-Nederlandse sentiment bleef echter voortmeulen.

Blijkens jaarverslagen van de Topografische Dienst te Batavia moest de triangulatie van Atjeh tot ver in de jaren twintig van deze eeuw wegens onveiligheid herhaaldelijk worden onderbroken. Eind 20ste eeuw blijkt de Atjehse vrijheidszin, die zich tegenwoordig tegen de overheersing door Java keert, nog ongebroken.

LITERATUUR

- Bossenbroek, Martin, *Volk voor Indië*. - 1992. - Hoofdstuk 5, Groot Atjeh, Klein Nederland 1873-1893.
 Doel, H.W. van den, *Het Rijk van Insulinde: Opkomst en ondergang van een Nederlandse kolonie*. - Prometheus Amsterdam, 1996. - 346 blz. - In het bijzonder hoofdstuk 5, De verovering der Buitengewesten.
 Goor, J. van, *De Nederlandse Koloniën: Geschiedenis van de Nederlandse expansie*. - 19... - Hoofdstuk Van Imperialisme tot Nationalisme 1870-1940.
 Lekkerkerker, C., *Land en Volk van Sumatra*. - Brill, Leiden, 1916. - 368 blz. - In het bijzonder het hoofdstuk De Atjehoorlog.
 Roon, van J., *Uit de geschiedenis van de Ned-Indische Topografische Dienstr. Indische Gids*. - 1929. - blz. 617-654.
 Schrader, R., Honderd jaar Kon.Ned.Aardrijkskundig Genootschap. - In: *Geografisch Tijdschrift* VIII (1974) blz. 236-402.
 Veer, Paul van 't, *De Atjeh-oorlog*. - Arbeiderspers Amsterdam, 1969. - 320 blz.

SUMMARY

The new cover of the journal *Caert-Thresoor*

The cover shows a fragment of a map that reminds us of a dark page of Dutch colonial history, the Atjeh war. It envisages the battleground of the first two expeditions to northern Atjeh undertaken to put an end to the piracy in Strait Malacca. The map shows the mosque near the Atjeh river and the sultan's residence, the kraton, which after heavy combat were both taken by the Dutch. The fighting formed the beginning of a war which dragged along for thirty years (1873-1903). In an attempt to trace the origins of the conflict the article draws attention to the strained relationships between England and the Netherlands concerning Northern Sumatra, where only after the opening of the Suez Canal (1869) Dutch intervention was permitted. The long duration of the war was due to the ignorance of the Dutch about the social, political and religious situation in Atjeh, that finally was unraveled by the scholar Snouck Hurgronje in the 1890's.

Wat was aangezien voor een geduchte sterkte, het sultansverblijf de kraton, bleek een armzalige verzameling huisjes en hutjes, omgeven door een vervallen aarden wal. Foto uit 1874, afkomstig uit een 'souvenir album' voor H.H. officieren, die aan de tweede expeditie naar Atjeh hadden deelgenomen. Ontleend aan: 'De Atjeh-oorlog' door Paul van 't Veer, Amsterdam 1969 (foto: Universiteit Amsterdam).

Restauratie-Atelier Helmond B.V.

**voor restauratie en conservering van
papier, leer en perkament**

- **boeken in leer en perkament**
- **charters en zegels**
- **prenten en tekeningen**
- **kaarten en affiches**
- **massaconservering**
- **vrijblijvende offertes**

- **vacuüm-vriesdrogen**

ondersteuning bij calamiteiten

- **24 uur bereikbaar bij brand- en waterschade**

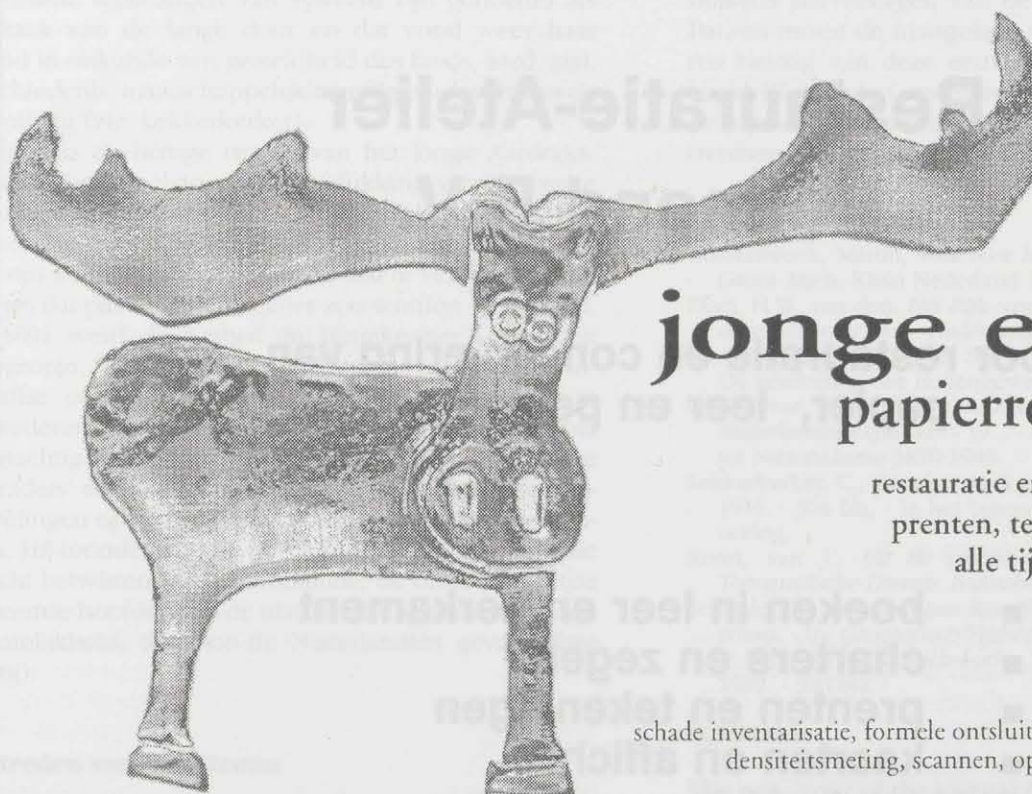
06-575.896.31

Panovenweg 40, 5708 HR HELMOND (NL)

Tel: 0492 - 553990 Fax: 0492 - 552442

E-mail: info@restauratie-atelierhelmond.nl

Internet: www.restauratie-atelierhelmond.nl

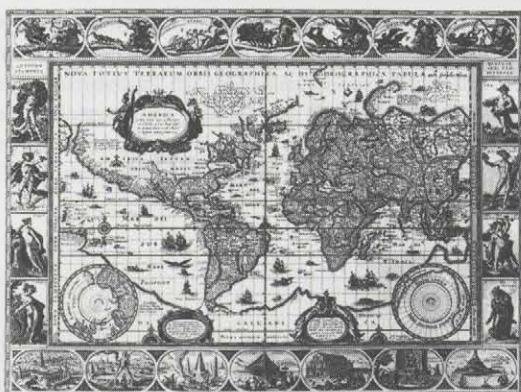
jonge eland papierrestauratie

restauratie en conservering van
prenten, tekeningen en foto's
alle tijden, alle formaten

schade inventarisatie, formele ontsluiting van (foto)collecties
densiteitsmeting, scannen, opslaan op andere media
conserveringskopieën

oude looiersstraat 65-67 1016 vh amsterdam t 020 623 79 89 f 020 420 31 38

Willem/Joan Blaeu (1606) c1640 World

"One of the supreme examples of the mapmaker's art"

RODERICK M. BARRON

Antique Map Specialist

P.O. BOX 67
SEVENOAKS
KENT - TN13 3WW
ENGLAND

Tel & Fax: +44-(0)1732-742558
e-mail: barron@centrenet.co.uk
website: <http://www.barron.co.uk>
VAT Reg No GB 602 6465 60

IMAGO MUNDI

The International Journal for the History of Cartography

IMAGO MUNDI is the only international scholarly journal solely concerned with the study of early maps in all its aspects. The illustrated articles, in English with trilingual abstracts, deal with all facets of the history and interpretation of maps and mapmaking in any part of the world, at any period.

The original IMAGO MUNDI was Columbus's favourite text. Let its descendant, founded by Leo Bagrow in 1935, be your window into the subject, whether you approach it as a historian of cartography or are interested in how maps fit into the historical aspects of art, ideas, literature or the sciences.

Contents

Current issues comprise approximately 250 pages (30 x 21cm), with illustrations. Each annual volume includes:

- Articles (about ten per issue)
- Book reviews; and notices of books received
- Bibliography (with indexes of authors, places and subjects)
- Chronicle (personal and institutional news, conferences, exhibitions, map sales and acquisitions)
- Reports, notices and obituaries

All articles are refereed. IMAGO MUNDI is published each summer.

Subscribing to IMAGO MUNDI

The cost of the annual volumes to personal subscribers is as follows:

Vol 43 (1991) onwards £30 (US\$60)
Vols 27-42 £25 (US\$50)

Prices are inclusive of surface postage.

Some of the first 26 volumes remain in print. For details please write to the Honorary Treasurer at the address below.

To order send £30 (US\$60) to the Secretary/Treasurer, IMAGO MUNDI, c/o The Map Library, The British Library, 96 Euston Road, St Pancras, London NW1 2DB.

For more details of IMAGO MUNDI see: <http://www.ihrinfo.ac.uk/maps/imagomundi/>

De 'pertinentie' van twee Rijnlandse kaarten

Twee kaarten heeft het Hoogheemraadschap Rijnland in de eerste helft van de 17de eeuw van zijn gebied doen vervaardigen. Beide goed, beide fraai uitgevoerd. Maar welke van de twee was de beste? A: in de ogen van de 17de-eeuwse gebruikers van de kaart? En B: in de ogen van de huidige kartografische wetenschap? En was de meest perfecte van de twee echt zonder fouten? Op deze vragen zal in dit artikel worden ingegaan.

Goede kaarten zijn niet van alle tijden. Vooral niet als het gaat om wat grotere gebieden. Er waren hier in de 16de eeuw al wel wat van zulke kaarten, maar die waren op zo'n kleine schaal, dat ze hoogstens als overzichtskaarten konden dienen. Bovendien was op enkele van die kaarten het verschil tussen kaartbeeld en werkelijke situatie ter plaatse soms zo groot, dat je je met enig recht kunt afvragen, of de maker wel overal geweest was.

De kaart van Rijnland van Floris Balthasarsz., 1615

Maar kort na 1600 is er dan iemand, die in staat blijkt een nauwkeurige kaart van een wat groter gebied te maken en dat op een schaal zó groot (circa 1:28.800)¹, dat het mogelijk was alle voor een hoogheemraadschap dienstige details er op te krijgen. Iets wat voordien nog niet vertoond was. Geen wonder dat deze man, Floris Balthasarsz., die in Delfland en Schieland al aan het karteren was, in 1610 ook van dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland de opdracht kreeg zo'n 'pertinente (nauwkeurige) caerte' van hun gebied te maken.²

Het resultaat na enkele jaren werken was een niet alleen fraaie en duidelijke, maar op het oog ook werkelijk *pertinente* kaart met een overvloed aan nuttige details. Bij Floris Balthasarsz. hoef je er niet aan te twifelen, of hij echt wel overal geweest is om zijn opmetingen te doen. Een lijst met ambachtsnamen en bijbehorende data, door hem bij Rijnland ingeleverd³, getuigt ervan. Floris kon trouwens niet anders, al zou hij het anders en makkelijker gewild hebben, want de bestuurders van de verschillende ambachten moesten bij Rijnland een verklaring inleveren van wat de landmeter bij zijn aanwezigheid in hun ambacht gedaan én getekend had.⁴

Drs. J.H. Vinkenoog is gepensioneerd leraar Duits en houdt zich momenteel bezig met onder meer het onderzoek naar de geschiedenis van Holland, met als kern de omgeving van Aalsmeer inclusief de Haarlemmermeer.

Het werk leverde Floris Balthasarsz. het voor die tijd niet onaanzienlijke honorarium van 4.400 ponden en hopelijk veel waardering op, maar veel plezier mocht hij er zelf daarna niet aan beleven. Hij stierf in december van hetzelfde jaar (1616), waarin het tweede deel van zijn opdracht - het maken van het zogeheten 'Ambachtenboek' - gereed was gekomen. De kaart zelf was reeds een jaar eerder uitgekomen.

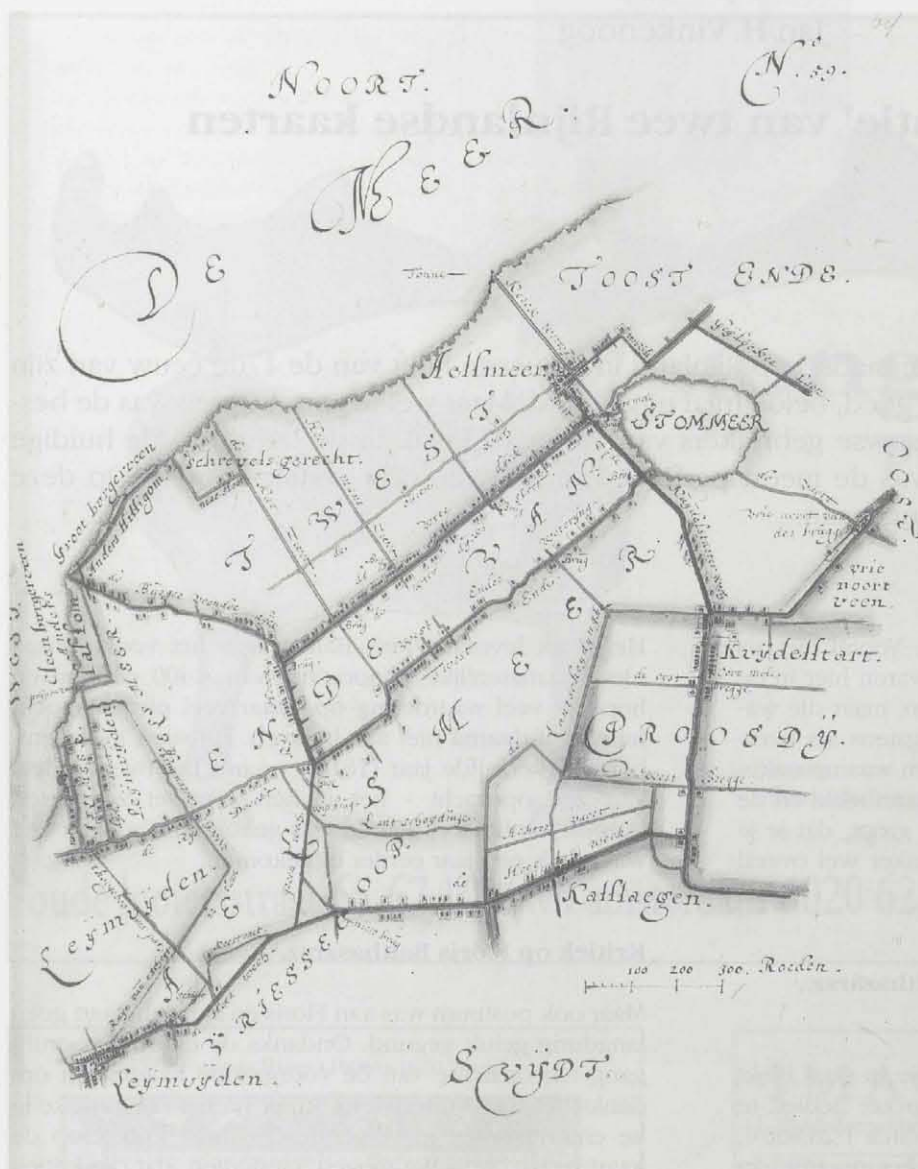
Kritiek op Floris Balthasarsz.' kaart

Maar ook postuum was aan Floris én aan zijn kaart geen langdurig geluk gegund. Ondanks de enorme vooruitgang ten opzichte van de voorgaande kaarten en ondanks het fraaie uiterlijk kwam er na het oorspronkelijke enthousiasme in volgende decennia kritiek op de kaart naar voren. We mogen aannemen, dat die kritiek niet in eerste instantie kwam van dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland zelf. Voor hen moet Floris' kaart een uitkomst zijn geweest, omdat ze daarop de situatie ter plekke immers veel beter konden volgen dan op de kaarten, waarmee ze zich tot dusver hadden moeten behelpen.

Nee, die kritiek zal gekomen zijn - en eigenlijk was dat voor Floris' reputatie nog erger - van de mensen in het veld, de opvolger-landmeters van Floris, die met zijn kaart, of beter gezegd met de gegevens van die kaart, moesten werken. Hun bezwaren richtten zich vooral op de door hun voorganger gegeven lengten van wegen en wateren en op de grootte van de hoeken, waarin die ten opzichte van elkaar stonden. Daarin zouden naar hun mening nogal wat fouten gemaakt zijn.

Was de kritiek terecht?

Een van de critici van Floris Balthasarsz.' kaart, de landmeter Steven van Broeckhuysen, legde een lijst aan van door Floris Balthasarsz. gemaakte fouten in lengten van wegen en wateringen, alsmede van 'plaetsen die niet op haer behoort(ijcke) royinge leggen [...]', en leverde die op 12 december 1642 bij Rijnland in.⁵ Nu waren Van Broeckhuysen en zijn collega Jan Jansz. Dou mogelijk

1. Blad met Aalsmeer-Westeinde uit het 'Ambachtenboek' van Floris Balthasarsz., 1615/1639 (foto: Universiteitsbibliotheek Leiden).

niet helemaal onbevooroordeeld (zij hadden inmiddels al opdracht gekregen een nieuwe kaart te maken), maar de 'exempelen' op de lijst waren controleerbaar en ze zullen dus wel juist geweest zijn.

In onze tijd heeft Koeman⁶ een wat hij noemde 'globaal nauwkeurigheidsonderzoek' uitgevoerd, met behulp van vijftien nog bestaande kerktorens. Dit onderzoek wees uit, dat de kaart van 1615 een gemiddelde fout bevat van circa 900 meter in X en van circa 400 meter in Y. Ook als we niet weten, waar die grootheden X en Y precies voor staan, Koeman vermeldt dat niet, dan nog zijn de afwijkingen bepaald groot te noemen en lijken ze de kritiek van Van Broeckhuysen te bevestigen. Die 15 kerktorens zal Floris Balthasarsz. bij zijn opmetingen wel niet beklommen hebben, want waarschijnlijk was hij met zijn goudsmidsopleiding niet op de hoogte van de driehoeksmeting, nodig voor een nauwkeurige meting bij grotere oppervlakken.

De Rijnlandse kritiek op het gebrek aan 'pertinentie' in Floris' kaart kan overigens niet goed al van vóór 1629 dateren, want in dat jaar kocht Rijnland nog de koperplaten van die kaart.⁷ Dat zou het zeker niet gedaan hebben, als men een verder gebruik van deze platen al had uitgesloten.

De kaart van Dou en Van Broeckhuysen, 1647

Hoe dit ook zij, dijkgraaf en hoogheemraden van Rijnland werden kennelijk dusdanig bestookt met bezwaren en argumenten tegen de fungerende kaart, dat ze tenslotte zwichtten en de landmeters Jan Jansz. Dou en Steven van Broeckhuysen in 1639 opdracht gaven tot het maken van een nieuwe 'pertinente' kaart van Rijnland. Die opdracht is trouwens in de archieven van Rijnland niet te vinden⁸; de oudste verwijzing naar zo'n opdracht heb ik gevonden in een resolutie van 25 augustus 1640, waarin men besloot van de nieuw te maken kaart ook verkleiningen te maken.⁹

Een kostbare onderneming, het maken van zo'n nieuwe kaart, en we mogen daaruit wel afleiden, dat het college van Rijnland de bezwaren van de landmeters tegen de kaart van Floris Balthasarsz. serieus genomen heeft. Dou en Van Broeckhuysen zouden nog acht lange jaren nodig hebben, al eer de nieuwe kaart kon worden uitgebracht.¹⁰

Een vergelijking van deze nieuwe kaart met die van 1615 van Floris Balthasarsz. laat de uiterlijke verschillen overduidelijk zien. Waar Floris Balthasarsz. nog een romantische opvatting van het kaartmaken had en er een

mooi werkstuk van maakte met soepel gebogen lijnen en fraai gekalligrafeerde topografische benamingen, daar zetten Dou en Van Broeckhuysen een strakke, efficiënte 'no-nonsense' kaart op het perkament, met overwegend rechte lijnen en minder opvallende kleuren.

Dat er met de nieuwe kaart ook 'in het veld' goed te werken was, blijkt wel uit het feit dat hij wel twee eeuwen lang bij Rijnland in gebruik bleef, zij het via een herdruk in 1687 - met maar geringe wijzigingen - en via een tweede herdruk in 1746, deze keer met grote aanpassingen.

Jammer voor de mooie kaart van Floris Balthasarsz. uit 1615; een kaart zo karakteristiek, dat je hem uit duizenden zou herkennen en waartegen de kaart van Dou en Van Broeckhuysen zelfs wat vlak aandoet. Maar die laatste kaart was nu eenmaal *pertinenter*, nauwkeuriger, in zijn berekeningen en rooiingen. Koeman noemt de kaart van 1647 zelfs het 'non plus ultra' van Nederlands waterschapskartering uit de 17de eeuw.¹¹ Het kon eenvoudig niet beter. De perfectie was bereikt.

In elk opzicht?

Een onderzoek in Aalsmeer

Onlangs onderzocht ik waar een aantal Aalsmeerse buurtschappen gelegen hebben, die in de 16de, maar vooral in de 17de en 18de eeuw de een na de ander onder het water van de Haarlemmermeer (een enkele onder de later ontstane Westeinderplas) verdwenen zijn. Met behulp van belastinglijsten en vooral van transportboeken, waarin verkopen van land en/of huizen werden geregistreerd, lukte dat.¹² Behalve - aanvankelijk - met de buurtschap met de toch niet onduidelijke naam 'den Oosten van Leimuiden', ook wel 'Leimuiderdijk' genoemd. Volgens de transportboeken van Aalsmeer moeten de huizen van dit buurtschapje aan de Heerweg gelegen hebben.¹³ Maar als we op de kaart van 1647 (zie afbeelding 2) de stippellijn volgen, die Dou en Van Broeckhuysen gebruiken om de grens tussen twee ambachten aan te geven, dan zien we geen enkel stukje Aalsmeer dat tot die Heerweg reikt.

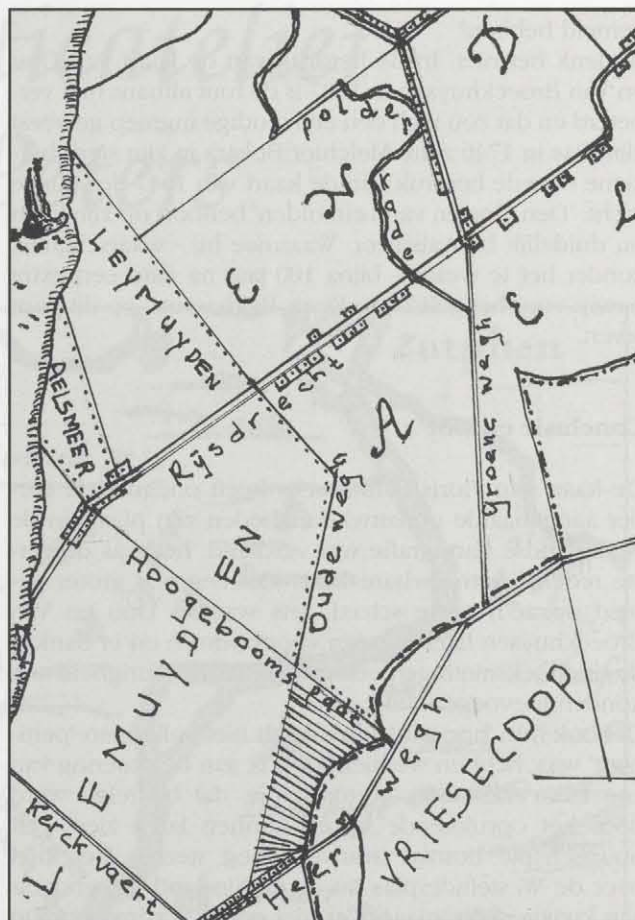
Raadplegen we vervolgens echter de kaart van 'Aalsmeer-Westeinde' uit het 'Ambachtenboek van Rijnland' van Floris Balthasarsz. (zie afbeelding 1)¹³, dan zien we dat Floris de smalle zuidwestelijke strook Aalsmeer (waarin de letters 'A E L' staan) wél tot aan de Heerweg doorgetekend heeft.

Welke kaart was correct?

Maar wie had nu gelijk met zijn tekening van de situatie bij 'den Oosten van Leimuiden'? Dou en Van Broeckhuysen, die volgens henzelf, maar ook volgens deskundigen uit onze eeuw zoveel nauwkeuriger waren? Of Floris Balthasarsz., de laatste romanticus onder de kaartmakers, die nog wel eens op een onnauwkeurigheid kon worden betrapt?

Het antwoord komt van meer dan een kant:

a) Van die inschrijvingen in de Transportboeken van Aalsmeer, die over verkoop van land en/of huizen in dat buurtschapje spreken. Deze inschrijvingen situeren

2. Naar een detail van de Grote Kaart van Rijnland van 1647 door Dou en Van Broeckhuysen.

namelijk de huizen, het Aalsmeerse buurtschapje dus, aan de Heerweg.¹⁴

b) Van Steven van Broeckhuysen zelf! Deze maakte namelijk in 1652 een kaart van Aalsmeers buurambacht Leimuiden en moest daarbij uiteraard ook de situatie aan de noordoostelijke ambachtsgrens, de grens met Aalsmeer, in kaart brengen (zie afbeelding 3). En zie, Steven tekende het lange, smalle stukje Aalsmeer (waarin het toponiem 'Aelsmeer') nu wel helemaal door tot aan de Heerweg (de stippellijn op afbeelding 3 is van mij).¹⁵

Er zijn nog meer bewijzen te vinden - onder andere in de morgenboeken - maar de conclusie lijkt duidelijk: het gelijk ligt in dit geval bij de oudere kaart, de kaart van Floris Balthasarsz. Dou en/of Van Broeckhuysen hebben ondanks het goede voorbeeld van hun voorganger de stippellijn (de landscheiding) te vroeg afgebogen langs het Hogeboomse pad naar de Heerweg toe (zie afbeelding 2) en zo het stukje land ten zuidwesten daarvan (op afbeelding 2 door mij gearceerd) abusievelijk aan Leimuiden toegewezen in plaats van aan Aalsmeer.

Een 'impertinentie' dus van Dou en Van Broeckhuysen en een deukje in het 'non plus ultra'-imago van hun kaart. Over de oorzaak kunnen we alleen maar speculeren, maar wat me eigenlijk meer interesseert is dit: zou Van Broeckhuysen zijn vergissing (of die van zijn collega Dou) van enkele jaren daarvoor opgemerkt hebben? En zo ja, zou hij dit dan aan zijn Rijnlandse superieuren

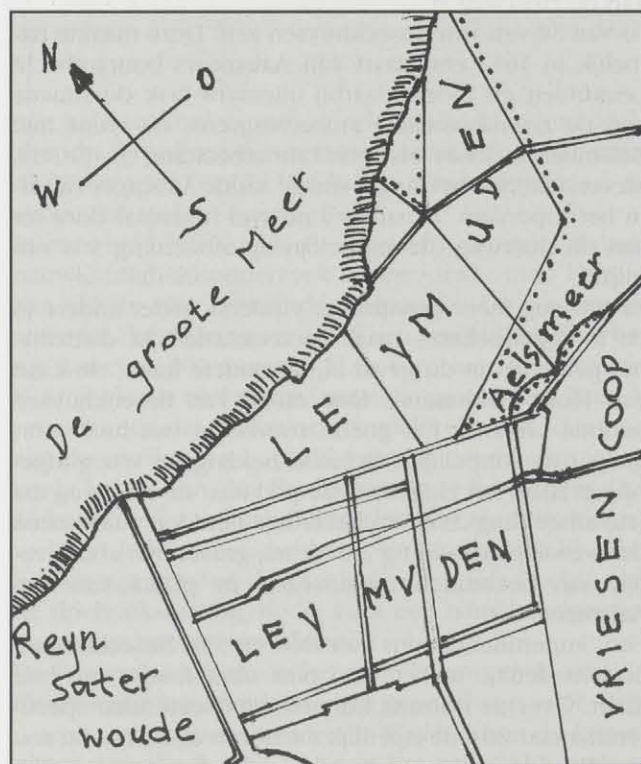
gemeld hebben?

Ik denk het niet. In de herdruk van de kaart van Dou en Van Broeckhuysen in 1687 is de fout althans niet verbeterd en dat zou toch een eenvoudige ingreep geweest zijn. Pas in 1746 zette Melchior Bolstra in zijn sterk herziene tweede herdruk van de kaart van 1647 de situatie recht: 'Den Oosten van Leimuiden' behoort op zijn kaart nu duidelijk bij Aalsmeer. Waarmee hij - waarschijnlijk zonder het te weten - bijna 100 jaar na dato een extra bewijs voor het gelijk van Floris Balthasarsz. op dit punt levert.

Conclusie en slot

De kaart van Floris Balthasarsz. heeft ondanks de eerder aangehaalde onnauwkeurigheden zijn plaats in de Nederlandse kartografie wel verdiend: het was de eerste redelijk betrouwbare kaart van een wat groter gebied op zo'n grote schaal. Iets waarop Dou en Van Broeckhuysen later konden voortbouwen en er dankzij de driehoeksmetingen een grotere nauwkeurigheid aan konden toevoegen.

Dat ook hún 'non-plus-ultra'-kaart niet volkomen 'pertinent' was, hebben we hier hoop ik aan de situering van een klein Aalsmeers buurtschapje, dat bedreigd werd door het oprukkende water, kunnen laten zien. Dat buurtschapje bestaat trouwens nog steeds. Het kijkt over de Westeinderplas uit, is er zijn land grotendeels aan kwijtgeraakt, maar is er niet onder verdwenen. Op kaarten van nu is dat te zien. Op die kaarten is eveneens te zien dat het nu niet meer deel uitmaakt van Aalsmeer: sinds de laatste grenswijziging behoort het dan toch eindelijk bij Leimuiden.

3. Naar de kaart van Leimuiden door Steven van Broeckhuysen, 1652 (OAR, A 959).

NOTEN

1. Fockema Andreae, S.J., *Inleiding op de kaart van Rijnland door Mr. Floris Balthasars, opnieuw van de oude koperplaten gedrukt*. - 's Gravenhage, 1929.
2. Oud Archief Rijnland (OAR), Map nr. 836.
3. Brink, Paul van den, De kaart van het hoogheemraadschap van Rijnland door Floris Balthasars, 1615 - In: *Prins Maurits' kaart van Rijnland en omliggend gebied door Floris Balthasars en zijn zoon Balthasar Florisz in 1614 getekend* (red. Kees Zandvliet), Alphen a/d Rijn, 1989, blz. 3.
4. Hart, G. 't, *De kaart van het hoogheemraadschap van Rijnland door Floris Balthasars, 1615*. - Alphen a/d Rijn, 1972.
5. Van den Brink, 1989, blz. 14-15.
6. Koeman, C., *Geschiedenis van de kartografie van Nederland. Zes eeuwen land- en zeekaarten en stadsplatetegonden*. - Alphen a/d Rijn, 1983, blz. 138.
7. 't Hart, 1972.
8. Hart, G. 't, De kaart van Rijnland van 1647. - In: *Caert-Thresoor* 4 (1985), blz. 12.
9. OAR, Boek nr. 134, fol. 46.
10. 't Hart, 1985, blz. 12.
11. Koeman, 1983, blz. 138.
12. 'Oud Nuus' (Aalsmeer), juni-nummer 1999.
13. Universiteitsbibliotheek Leiden, collectie Bodel-Nijenhuis, BPL 2028.
14. Rijksarchief prov. Noord-Holland (ORA), b.v. in ORA 733, 27-1-1619.
15. OAR, kaart A. 959.

SUMMARY

The accuracy of two 'Rijnland' maps

In the first half of the 17th century, two maps were made of the territory of the 'Hoogheemraadschap of Rijnland' (the District Water Board). Both were beautiful, both accurate. The intention of this article was to find out: first, what was the speciality of these maps in comparison to preceding maps; then, which of the two maps was the better one; and finally, whether the better of the two was really as perfect as it was said to be.

Floris Balthasarsz., maker of the first of those maps (1610-1615) deserves the honour of having introduced a large-scale map for a rather large territory, on which there was place for all those details the board of 'Rijnland' would like to see on a map.

That it came to a second map of the same territory, is due to the fact that after some decades Floris Balthasarsz.' map was criticised by following generations of surveyors, of whom Jan Jansz. Dou and Steven van Broeckhuysen seem to have been the spokesmen.

They made a list of inexactitudes in lengths and alignments they had found, and succeeded in persuading the board of 'Rijnland' to order them to make a new map of the territory. It took them eight years to finish the job, but the result (the Map of 1647) seemed to be so satisfactory that until 1846 it was never replaced by an other map.

In our century an inquiry made bij C. Koeman about the (in)exactitude of Floris Balthasarsz.' alignments resulted in the conclusion that, indeed, it contained a rather large average deviation from the real alignments. Koeman's opinion about the map of Dou and Van Broeckhuysen is much more flattering; he even calls it the 'non-plus-ultra' of Dutch 17th-century mapping.

In this article it is shown that this obviously more accurate map, too, contains at least one mistake. Unlike Floris Balthasarsz., who, some 30 years earlier, had drawn a certain Aalsmeer hamlet correctly, Dou (or Van Broeckhuysen), on their map, did not allocate this hamlet to Aalsmeer, but to the neighbouring village of Leimuiden.

Restauratieatelier Paul Peters

Restaureren en conserveren van:
Prenten en Grafiek
Atlassen
Globes

Drukken: Het facsimileren van oude kaarten

Weverweg 9
6961 KM
Eerbeek
Tel. 0313 - 654466

PAPIERRESTAURATIE

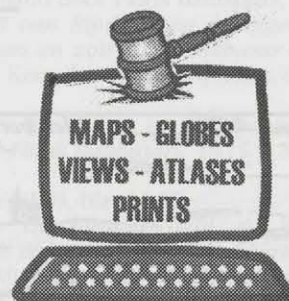
LINGBEEK & VAN DAALEN

CONSERVERING EN RESTAURATIE VAN
WERKEN OP PAPIER EN PERKAMENT

- ◆ aquarellen gouaches pasteltekeningen
- ◆ advisering over klimaat, licht, transport en expositie

AMALIASTRAAT 5
1052 GM AMSTERDAM
020 - 6841074

PAULUS SWAEN

7th INTERNET MAP-AUCTION
OCTOBER 23 – NOVEMBER 2

www.swaen.com

Email: paulus@swaen.com
Tel. Netherlands +31 (495) 599050
Fax. Netherlands +31 (495) 599051

Description de tous les paysbas autrement appelez la Germanie Inferieure, 1636

Door de familie Verbiest (Isaac, Pierre I en Pierre II) zijn vele kaarten vervaardigd, doch ze zijn nooit in een grote atlas van de Nederlanden gebundeld.

Dit zakatlasje uit 1636 is het enige werk dat van Pierre Verbiest is verschenen.

Het is zeer zeldzaam en rechtvaardigde een facsimile van dit charmant gegraveerde en ingekleurde exemplaar.

Alleen dit atlasje is als nieuwe atlas tijdens de Spaanse bezetting in Zuid-Nederland verschenen.

Het atlasje bevat negentien kaarten in kleur van de Nederlanden met de oorspronkelijke tekst.

Hieraan toegevoegd een inleiding door dr. H.A.M. van der Heijden.

Formaat 11 x 15,5 cm, 164 pagina's.

Gebonden in een bedrukt imitatie-perkament bandje.

Prijs f 80.-

ISBN 90 6469 751 5

CANALETTO / REPRO-HOLLAND

P.O. Box 107, 2400 AC Alphen aan den Rijn, The Netherlands

Een onbekende kaart van Gelder door Ortelius

Een tot nu toe onbekende gedrukte kaart van Gelderland door Ortelius blijkt vermoedelijk bedoeld te zijn geweest voor publicatie in het *Theatrum Orbis Terrarum*. Wegens een aantal tekortkomingen is uiteindelijk voor een andere kaart gekozen.

Geldria

Nauwelijks is na de herdenking van Ortelius' 400ste sterfdag de laatste voordracht verklonken en de inkt van de vele Ortelius-publicaties gedroogd, of er wordt een kaart van Ortelius aangetroffen die tot nu toe onbekend was. Het is lang geleden dat er melding kwam van een nieuwe kaart van Ortelius. In 1981 werd de kaart *Utopia* voor het eerst aangetroffen. En nu deze van het hertogdom Gelder (zie afbeelding 1).¹

In een cartouche in de linker onderhoek staat een tekst, die meer heeft van een beschrijving dan van een titel: 'GELDRIA, Regio Campestris, viri | dantib[us] decorata pratis, a Septentrione, Fri | siam; ab Oriente, Cliviae; a Meridie, Julie Du | catu[m] attingit: Brabantia et Hollandia eam ab Occi | dente respiciunt. Rheno, Mosa et Vahali irrigua; | Comitatum Zutphanie eumq[ue] tractu[m], quem Velani | am nuncupant, suo ambitu continet. Habetq[ue] duas|supra viginti urbes, muris et fossis munitas, | Quarum Noviomagum, ad Vahalim sita, | populosa, aedium nitore, et iure feri | undae pecuniae illustris, praecipua. | Pagos ultra trecentos os | tentat'.

('GELDRIA is een vlak gebied dat met groene weiden is getooid. Het wordt in het noorden begrensd door Friesland, in het oosten door het Hertogdom Kleef; in het zuiden door het Hertogdom Gulik. Holland en Brabant kijken er vanuit het westen op uit. Het voert zijn water af naar de Rijn, de Maas en de Waal. Het omsluit het Graafschap Zutphen en het gebied dat de Veluwe genoemd wordt. Het heeft tweeëntwintig met muren en grachten versterkte steden en daarvan is de voornaamste het volkrijke Nijmegen aan de Waal, dat bekend is om zijn mooie kerken en om het recht munten te slaan. Het telt bovendien driehonderd dorpen').

Deze tekst staat in een hartvormige cartouche, die vrijwel de gehele Zuiderzee bedekt. Dezelfde cartouche komt ook voor op de kaart *Argonautica* in het *Parergon*.² Het is overigens merkwaardig dat hier de nadruk wordt gelegd op het feit dat Nijmegen een eigen 'munthuis' heeft.

De schaal is op grond van de gegevens op de kaart zelf

moeilijk te bepalen, omdat er (zoals meestal bij Ortelius) geen lengte- en breedtegraden zijn ingetekend en de drie schaalstokken zonder tekst of aanduiding van maat onder de cartouche zijn weggedrukt. Het bedrukte oppervlak is circa 38,5 x 47,5 centimeter en de kaart heeft het oosten boven. Een sierrand ontbreekt en de kaart wordt met een simpele randlijn afgesloten. Aan de noordzijde zijn enkele gegraveerde hoofdletters weggesneden ('TRANSISULANA'?), zodat de indruk ontstaat dat de koperplaat verkleind zou zijn.

De schaal is echter te bepalen op grond van het feit dat de kaart - wat de geografische inhoud, het formaat en de compositie betreft - afgezien van kleine verschillen gelijk is aan de twee kaarten van Gelder in het *Theatrum* van Ortelius die wij kennen, namelijk kaart 15 in het *Theatrum* van 1570 en volgende³ (vdBr61, zie afbeelding 2) en kaart 34 in het *Theatrum* van 1592 en volgende.⁴ Deze drie kaarten zijn alle van verschillende koperplaten gedrukt en hebben een schaal van circa 1:400.000. Aan de westzijde bestrijkt de nieuwe kaart een iets groter gebied dan de kaart in het *Theatrum*.

Aan de achterzijde van de nieuwe kaart staat dezelfde tekst, in vrijwel letterlijke Duitse vertaling, als op de achterzijde van kaart 15 in de eerste edities van het *Theatrum*.⁵ Merkwaardig is echter dat het zetsel in gotische letter (fraktuur) is gezet, terwijl de tekst van de Duitse editie van 1572 in romein werd gedrukt. De tekst begint met een vijf centimeter hoge gekalligrafeerde hoofdletter G die in houtsnede is gegraveerd. Hij heeft een omvang van zestig regels en besluit met de signatuur '15' in 16de-eeuwse cijfers, evenals in het *Theatrum*.

Hier rijst een aantal belangrijke vragen. Waarom is deze kaart niet in het *Theatrum* opgenomen? Op welk model steunt deze kaart en uit welk jaar dateert zij? En tenslotte, waarom is zij zo zeldzaam, zo niet uniek geworden?

Bij de eerste bestudering rees de vraag of dit wellicht een kaart was uit de bekende illegale *Theatrum*-editie van Koler uit Neurenberg, eveneens uit 1572. Maar dit is uitgesloten om twee redenen. In de Koler-editie zijn de teksten opgeplakt en wel zo dat zij tegenover de kaart liggen waarop zij betrekking hebben; nooit aan de achterzijde van de kaart. In de tweede plaats bevatten de weinige exemplaren van de Koler-editie nauwkeurig dezelfde 53 kaarten als de eerste edities van het *Theatrum* en dat betekent dat de kaart van Gelder *Gelriae, Cliviae finitimorumque locorum verissima descriptio* (vdBr 61, zie afbeelding 2) ook daarin voorkomt.

Mr. dr. H.A.M. van der Heijden. Leids jurist, gewezen boekuitgever, amateur-beoefenaar van de historische kartografie, speciaal van de vroege Nederlanden en liefhebber van de beeldende kunst. Promoveerde in 1996 te Leuven op een proefschrift over de kaarten van de XVII Provinciën.

1. De onlangs gevonden kaart 'Geldria regio Campestris [...]' (foto: auteur).

De tweede vraag rees of deze kaart misschien ten grondslag had gelegen aan een afdruk van 'vdBr 61', waarop Vredenberg-Alink achter de grote cartouche resten van wegschrapingen van een andere cartouche had aangetroffen.⁶ Dit is eveneens om twee redenen uitgesloten. In de eerste plaats, omdat beide kaarten duidelijk van verschillende koperplaten gedrukt zijn en bovendien omdat de nieuwe kaart uitvoerige geografische informatie over Brabant bevat op de plek waar kaart 'vdBr 61' de grote cartouche heeft. De rechtlijnige wegschrapingsspooren wijzen op een voorgaande versiering, niet op resten van plaatsnamen, grenzen, rivieren en dergelijke. Gezien de rugbedrukking kan de kaart alleen bestemd zijn geweest voor de eerste twee Duitse *Theatrum*-edities van 1572/1573.⁷ Dit zijn de twee enige Duitse edities die achterop de kaart van Gelder de signatuur '15' dragen. In de volgende Duitse edities kon Gelder nooit de signatuur '15' krijgen, want de kaart kwam in latere edities van het *Theatrum* midden in het boek; in de Latijnse editie van 1573 krijgt Gelder nummer '19'; in de Duitse van 1580 nummer '27' en nog later '32'. Maar zoals hierboven reeds opgemerkt, is de tekst van de nieuw gevonden kaart in afwijking van de eerste Duitse edities in gotische letter gezet. De wijze van zetten van de rugteksten blijkt bij Ortelius bijzonder onregelmatig te zijn. In de tweede

Nederlandse editie van 1571 met 69 kaarten blijken er 23 romein te zijn gezet, 24 cursief, twintig in fraktuur en zelfs twee teksten gedeeltelijk cursief en gedeeltelijk romein. Het zetsel van de Latijnse tekst op de Gelder-kaarten komt in drie verschillende versies voor: die van de editie 1572, 1592 en 1603. De Latijnse tekst achter op de kaart van de Nederlanden wordt ook in twee versies aangetroffen: 1570 en 1584. En deze lijst is waarschijnlijk verlengbaar. Er zijn hier slechts een paar steekproeven genomen. Het is bekend dat de teksten in hoogdruk gewoonlijk het eerste in voorraad gedrukt werden en dat later naar behoefte de kaarten in diepdruk op de achterzijde van de gereedliggende teksten werden aangebracht. Dit laatste geschiedde zelfs menigmaal in een ander atelier en veelal ook na verloop van veel tijd. Geen wonder dat er onregelmatigheden ontstonden, want het aantal benodigde tekstbladen was steeds moeilijk te voorzien en de loden letters moesten na de druk altijd snel weer terug in de letterkasten. De enige verklaring die voor het bestaan van de nu teruggevonden Gelder-kaart is te bedenken, is dat de Duitse tekst tweemaal en in verschillend lettertype is gezet en dat de kaartdrukker van de Duitse editie van 1572 één of meer kaartafdrukken gemaakt heeft van een verkeerde koperplaat op een nog voorradig tekstblad. En van die foutieve druk zou bij toeval dit ene blad overgebleven zijn.

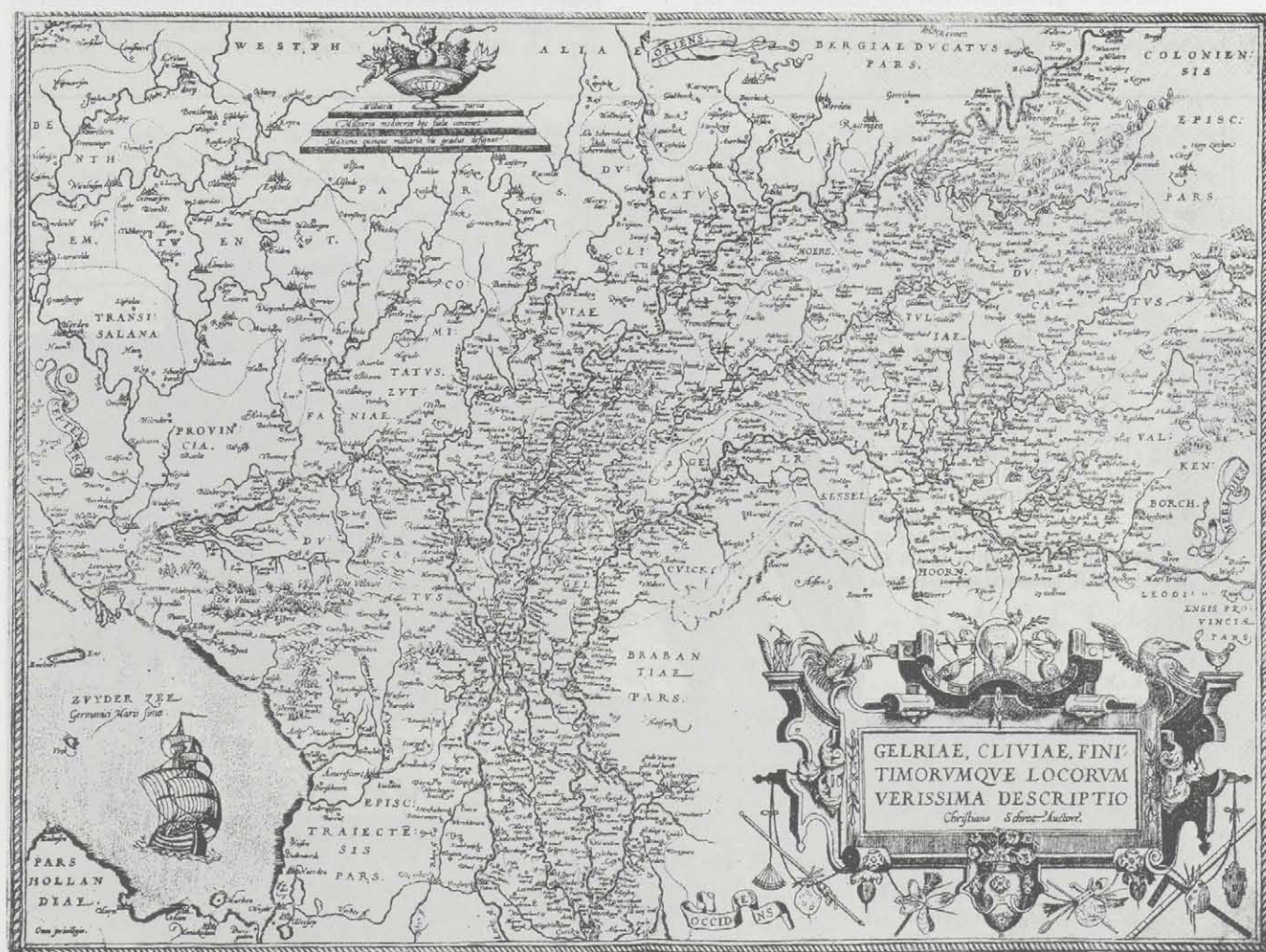
Ortelius heeft op de beide Gelder-kaarten in het *Theatrum* uitdrukkelijk vastgelegd dat zij steunen op een ontwerp van Christiaan Sgrooten. Deze had de opdracht gekregen een nieuwe Gelder-kaart samen te stellen, omdat de grote ongedateerde kaart van Jacob van Deventer in de jaren van oorlog tussen de hertog van Gelder en keizer Karel was opgemeten en veel fouten vertoonde. Maar ook het ontwerp van Sgrooten ondervond kritiek. Het verschijnen ervan werd vertraagd en een privilege werd geweigerd. Dit alles speelde zich af in de jaren van 1560 tot 1570, de voorbereidingsjaren voor het *Theatrum*.⁸ Is de nu teruggevonden Gelder-kaart zonder de naam van Sgrooten een poging tot voorlopige oplossing geweest in afwachting van definitieve zekerheid?

In 1570 is de situatie duidelijk. In de 'Catalogus Auctorum' van 1570 is er van onzekerheid geen sprake meer. Er bestaan volgens Ortelius inderdaad twee uitgaven van Sgrootens Gelder-kaart: een bij Bernard van den Putte en een bij Hieronymus Cock. Van de eerste is geen exemplaar bewaard gebleven. Het is alleen bekend dat zij door Plantijn voor de prijs van twaalf stuiver werd verkocht. Dit betekent dat het een grote kaart moet zijn geweest. Van de tweede, die in 1564 verschenen zou zijn, bestaat er waarschijnlijk een Parijse herdruk van Paulus de la Houve van 1601, een zesbladige kaart met oriëntatie op het noorden.⁷

Gezien het feit dat alle drie in die jaren vervaardigde kaarten van Gelder (Van Deventer, Sgrooten en Johan van Doetecum)⁸ op het noorden gericht waren, is het waarschijnlijk dat ook de grote kaart van Van den Putte het noorden boven heeft gehad.

Evenals bij de kaarten der XVII Provinciën, van Brabant en van Holland is Ortelius ook bij de kaart van Gelder uit compositorische overwegingen van de noordrichting afgeweken. De meest gunstige vulling van het dubbel-folio-blad en niet de oriëntatie gaf de doorslag. De langgerekte vorm van Neder- en Opper-Gelder werd het beste benut door een oriëntatie op het oosten. En hij paste die met dezelfde vlakverdeling toe bij alle drie de Gelder-kaarten en daaruit blijkt alleen al een samenhang tussen die drie kaarten.

Zo ontstond de nu teruggevonden kaart van Gelre bij de voorbereiding tot het *Theatrum*: een overvolle kaart met grote delen van de omringende gebieden: Bentheim, Westfalen, Utrecht, Holland en een zeer groot deel van Brabant. Voor de cartouche was geen plaats opgehouden en zij werd in de Zuiderzee weggedrukt; de naam van Sgrooten ontbrak; de schaalstokken waren onbruikbaar en de kaart had geen rand en geen noordpijl. Er stond dus te veel en er stond te weinig op. Was het een wonder dat bij het naderen van de jaren 1570, toen grotere zekerheid over de Gelder-kaart van Sgrooten was gekomen, kritiek rees op deze weinig fraaie en rommelige kaart en dat er

2. Gelriae, Cliviae finitimorumque locorum verissima descriptio / Christiano Schrot Auctore. - In: *Theatrum oder Schauplatz des erdbodems [...]*, 1572 (foto: Vredenberg-Alink)

daarom een andere werd gegraveerd?

De oriëntatie op het oosten was goed en kon blijven. De grote ruimte, die Brabant in beslag nam, gaf plaats voor een zeer uitvoerige, fraaie cartouche waarin zowel de titel als de naam van Sgrooten een plaats konden vinden. De Zuiderzee kwam in de compositie weer tot zijn recht en Westfalen werd grotendeels benut voor een omvangrijke driedelige schaalstok met een grote fruitmand. De windrichtingen werden aangegeven door speels gegraveerde banderoles aan de vier zijden van de kaart. Zo ontstond de definitieve Gelder-kaart in het *Theatrum* (vdBr 61, zie afbeelding 2) en zij werd in 1592, toen de koperplaat blijkbaar versleten was, in hoofdzaak gekopieerd.

Door de nu teruggevonden kaart naast die in het *Theatrum* te leggen wordt het verschil in duidelijkheid, overzichtelijkheid en evenwicht van compositie zichtbaar. Ortelius heeft de nu teruggevonden kaart kennelijk niet goed genoeg geacht en evenals hij de *Utopia* maar liever in een hoekje verstopte, zo heeft hij de nu teruggevonden kaart liefst helemaal in de prullenbak willen laten verdwijnen. Maar door een speling van het lot is er van deze voorloper van de definitieve Gelder-kaart van Ortelius toch een exemplaar bewaard gebleven.

NOTEN

1. Een Duits antiquariaat en veilinghuis zond mij op 27 februari 1999 een fotokopie van deze kaart op ware grootte met het verzoek om identificatie.

2. Zie hierover C. Koeman, *Atlantes Neerlandici*, Amsterdam, 1967-1971, deel III, blz. 58, Ort 32, 38P; M.P.R. van den Broecke, *Ortelius Atlas Maps*, 't Goy, 1996, nr. 226 (hierna te noemen vdBr 226).
3. J.J. Vredenberg-Alink, *Kaarten van Gelderland en de Kwartieren*, Zutphen, 1975, nr. 9a (hierna te noemen 'V-A') en vdBr. 61.
4. V-A, nr. 10 en vdBr. 62.
5. Koeman, *op. cit.*, Ort 1 - Ort 5.
6. zie V-A, nr. 9b.
7. Koeman, *op. cit.*, Ort 5 of Ort 11.
8. Zie hierover V-A, blz. 18 en 23; G. Schilder, *Monumenta Cartografica Neerlandica* I, 1986, blz. 108, noot 41.
9. G. Schilder, *op. cit.*, blz. 8 en 10 (afb. Gelder-kaart van Van Deutecom).

SUMMARY

A hitherto unknown map of Gueldres by Ortelius

Recently a German auctioneer appeared to be in the possession of a map of Gueldres, very similar to the one in Ortelius' *Theatrum* of 1570. The verso has exactly the same German text as the one on the Gueldres-map in the two German *Theatrum*-editions of 1572/1573 (Koeman Ort 5 and Ort 11). The map, moreover, bears the same signature '15', a clear indication that it was meant to be inserted in the two German editions mentioned above. Later editions have a different signature.

The map is poorly wanting. It has no title and the name of Sgrooten is lacking. In a very inattractive way the largest part of the Zuiderzee is taken up by the cartouche with explanatory text; the scale-bar is hidden by the cartouche. The map lacks a wind-rose and is without margin. Obviously, it must be a print of a rejected and then discarded copperplate. But equally obvious is its origin from the Ortelius workshop.

ART CONSERVATION
RESTAURATIE & CONSERVERING VAN KUNSTVOORWERPEN

KON. WILHELMINAHAVEN ZZ 19
3134 KG VLAARDINGEN
TELEFOON 0031 (0)10 23 402 91
06 539 468 40
06 514 048 48
TELEFAX 0031 (0)10 46 034 37
E - MAIL INFO@ARTCONSERVATION.NL

K.v.K. ROTTERDAM 190851

BEZOEK ONZE WEBSITE
WWW.ARTCONSERVATION.NL
...BEDANKT

GESPECIALISEERD IN PAPIER
CONSERVEREN
RESTAUREREN
ADVISEREN

Thresoortjes

Een brug te vroeg

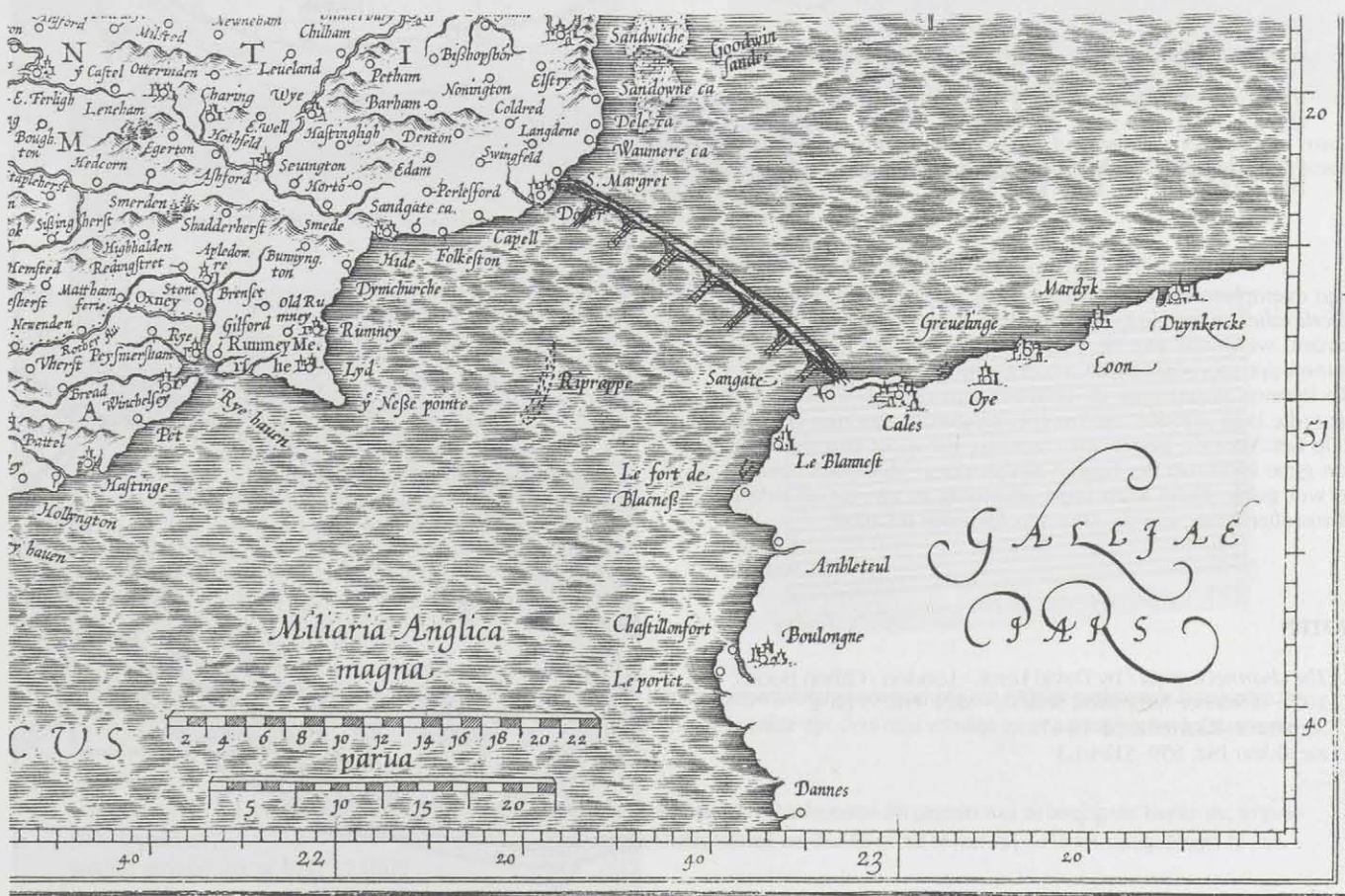
In 1974 kocht ik, als student ongetwijfeld op weg naar de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (UBA), op de hoek van Rokin en Spui, bij het toenmalige antiquariaat Pfann voor f 2,95 een leuk populair wetenschappelijk boekje door David Leroi over *The Channel Tunnel*.¹ Ik heb altijd een zwak gehad voor dit soort technische hoogstandjes in concept, vooral als de haalbaarheid ervan door allerlei rationele en vooral irrationele argumentaties van de kampen pro en contra generaties lang de gemoederen bezig bleef houden. Een prachtig vergelijkbaar voorbeeld zijn de 17de- en 18de-eeuwse droogmakingsplannen van de Haarlemmermeer, over het in kaart brengen waarvan ik in het grijze verleden een scriptie schreef.

Zo verslond ik het boekje over dit controversiële onderzee-se onderwerp binnen een mum van tijd; meer dan 100 pagina's geschiedenis, mythen en argumenten. Wat de sceptische Angelsaksen nog het meest bezighield was een potentiële gewapende invasie die, naast allerlei besmettingen en andere twijfelachtige invloeden, Albion vanuit het gewantrouwde continent konden treffen. Alsof de overzijde geen aanleiding had om die redenering om te kunnen draaien, waren de Fransen en andere continentalen veel meer geporteerd voor een verbinding onder of over het Kanaal. Er zijn nogal wat opties in omloop geweest, voordat we recentelijk de apo-

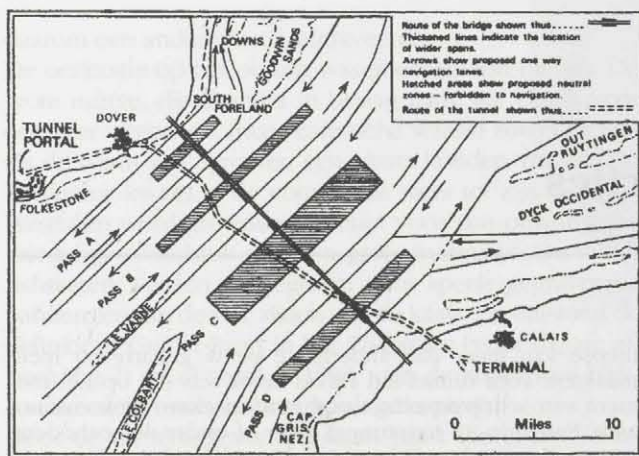
theose van meer dan anderhalve eeuw geharrewar mee-maakten; voor tunnel-fan David Leroi was dat op het moment van schrijven echter nog een onzekere toekomstmu-ziek. Een auto- of treintunnel, over of onder de zeebodem, een combinatie brug-tunnel, uitsluitend een brug, kunstma-tige eilanden met allerlei varianten daartussen, de ingeni-eurs fantaseerden er in de loop der tijd wat op los.

Waarom deze lange aanloop? Al weer enige tijd geleden kwam Victor Klomp, een van onze tijdelijke medewerkers die nu en dan werken aan de atlaskaarten in de Collectie Muller, te voor-schijn met de hierbij afgebeelde kaart van de zuidoostelijke graafschappen van Engeland.² Van deze kaart hebben we wel meer versies, dat was niet het opzienbarende. Des te verras-sender was de in handschrift aangebrachte brugverbinding tus-sen Calais en Dover. Zelfs dat zou niet zo bijzonder zijn, ware het niet dat deze kaart uit een bijna 400 jaar geleden uitgege-ven atlas afkomstig is en het primitieve bruggetje misschien wel niet zo oud, maar dan toch op zijn minst 200 jaar oud moet zijn. Zoals het moderne kaartje toont zat de auteur niet eens zo ver verwijderd van een van de latere plannen voor een brug, al zijn de voorgestelde overspanningen van meer dan vier kilometer per stuk misschien wel wat overmoedig te noemen.

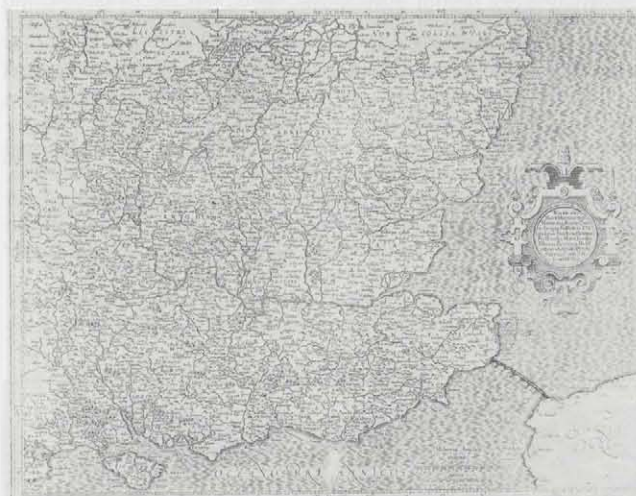
In de periode dat deze 'vondst' zich voordeed is de kaart, ken-nelijk bij gebrek aan een beter ongekleurd, goed reproduceer-

Detail van de kaart van Zuidoost-England door Mercator uit diens atlas van 1609.

Meer recente plannen voor een verbinding tussen Engeland en Frankrijk. Uit Leroi (1969), 'The channel tunnel'.

Kaart van Zuidoost-Engeland uit Mercators 'Atlas' van 1609 (foto: Universiteitsbibliotheek Amsterdam).

baar exemplaar, in de massale fotoactie voor Koeman's *Atlantes Neerlandici* meegeglip. Zo heeft deze vermakelijke incidentele variant, weliswaar met de waarschuwing dat het hier om een manuscript toevoeging gaat, nu een officiële status gekregen.³ We kunnen gissen naar de identiteit van de onbekende tekenaar, die lang geleden zijn overpeinzingen in zijn atlas de vrije loop liet. Voor de Britten zal vaststaan: dat moet een sluwaard van gene zijde van het Kanaal zijn geweest. Misschien hebben ze wel gelijk. Deze kaart blijkt afkomstig te zijn uit de eerste *Franstalige* editie van de *Atlas* van Mercator uit 1609!

Jan Werner

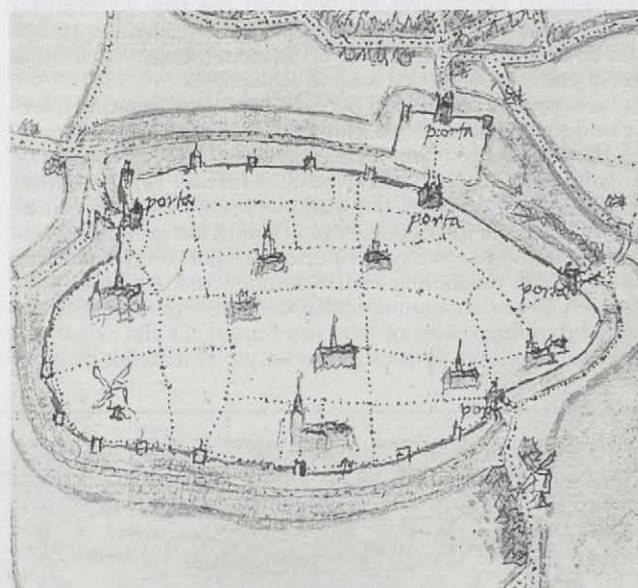
NOTEN

1. *The channel tunnel* / by David Leroi. - London : Clifton Books, 1969. - (Science Simplified Series). - SBN 901255 08 4.
2. Signatuur: Kaartenz 31-15-47.
3. zie aldaar blz. 659: 5114:1.1

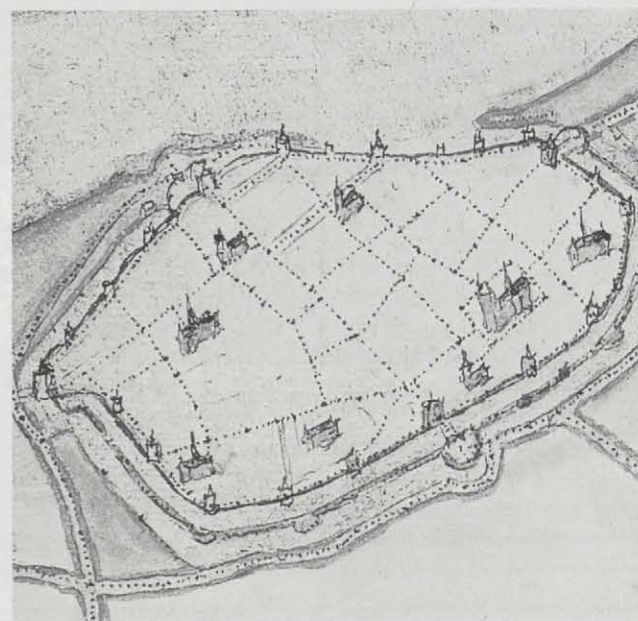
Jacob van Deventer in het Gelderse rivierengebied

Bij beschrijvingen van de kaarten van Jacob van Deventer wordt meestal als datum van ontstaan vermeld: circa 1560. Dit is geen slechte schatting, maar in veel gevallen kan het nauwkeuriger. Dit geldt bijvoorbeeld voor de steden Buren, Culemborg, Nijmegen, Tiel en Zaltbommel in het Gelderse rivierengebied.¹ We gaan ervan uit dat Van Deventer deze vijf plattegronden in hetzelfde jaar gemaakt heeft; anders zou hij zoveel overbodige reizen hebben moeten maken, dat hij zijn prestatie om ongeveer 250 steden in nog geen twintig jaar tijds in kaart te brengen nooit had kunnen leveren. Omdat de stadhuisen van Buren en Nijmegen, die respectievelijk in 1554 en 1556 gereedkwamen, op de stadsplattegronden van deze steden getekend zijn, moeten de kaarten in of na 1556 gemaakt zijn.

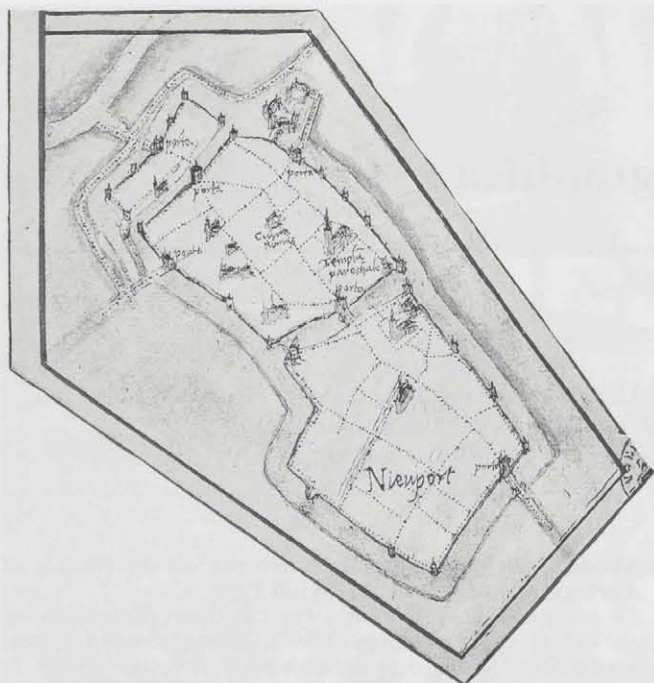
Onze schatting kan nauwkeuriger worden als we kijken naar de torenspitsen van de beide Sint-Maartenskerken in Zaltbommel en Tiel. Die van Zaltbommel is op de netkaart en de minuut zonder spits getekend, terwijl die van Tiel (zie afbeelding) wel met een spits is getooid. Nu weten we dat de torenspitsen van Bommel (die temidden van die rommel

De stad Tiel, gekarteerd door Jacob van Deventer.

Zaltbommel, door Jacob van Deventer.

Culemborg, door Jacob van Deventer.

dreef) in 1558 hersteld werd na een brand in 1538 en dat die van Tiel in 1558 door een januaristorm werd vernield. Waarschijnlijk naderde de spits te Zaltbommel haar voltooiing, want op de kanton (zie afbeelding) heeft Van Deventer haar al weergegeven, zij het ongekleurd. Dit wijst duidelijk naar het jaar 1557.

Bekijken we tenslotte de plattegrond van Culemborg (zie afbeelding). In de omgeving van het tussen 1556 en 1559 tot standgekomen Elisabeth Weeshuis, gelegen ten zuidwesten van het stadhuis, staan drie gebouwtjes: de twee zuidelijke zullen wel het in aanbouw zijnde weeshuis en de in 1557 gereedgekomen weeshuiskapel zijn, terwijl het noordelijke een restant moet zijn van het convent Ten Heyligen Leven, dat tijdens de bouw van het weeshuis werd afgebroken. Verder heeft Van Deventer de omgeving van de stad niet getekend, iets dat bij geen enkele andere plattegrond is gebeurd. Waarschijnlijk moest hij om de één of andere reden snel uit Culemborg vertrekken. De oorzaak hiervan zal wel het uitbreken van de pest in juli 1557 geweest zijn.

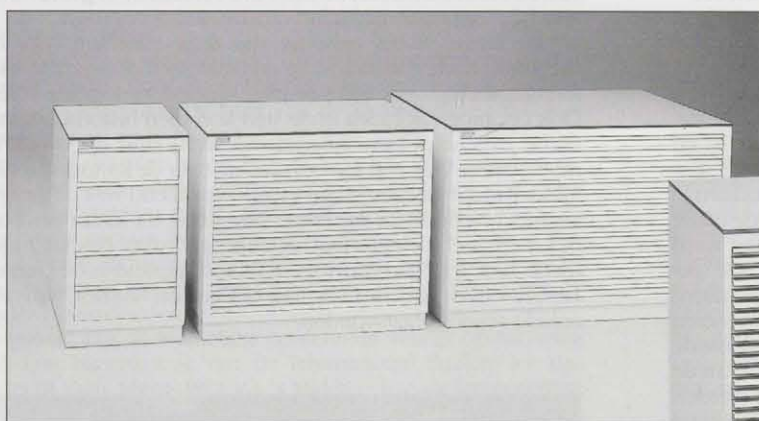
Waarschijnlijk is Van Deventer van Culemborg via Buren naar Tiel vertrokken. In een jaarrekening van Tiel uit 1557 wordt namelijk vermeld dat men 'die vreemde laentmeter' op 20 september een bedrag van één gulden en zeven stuivers heeft gegeven om naar 's-Gravenhage te reizen. Met die vreemde landmeter moet wel Jacob van Deventer bedoeld zijn; een eigen of een Gelderse landmeter zou men niet als een 'vreemde' betiteld hebben.

Alles overziende is de veronderstelling gerechtvaardigd dat Van Deventer het Gelderse rivierengebied in de zomer van 1557 heeft bezocht: Culemborg in juli en Tiel in september van dat jaar.

Joost Augusteijn

NOOT

1. Vergelijk de recent verschenen publicatie *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer: Nederland, Gelderland / Eindredactie: P.C.J. van der Krogt. - Stichting tot bevordering van de uitgave van de plattegronden van Jacob van Deventer, 1998. Uitgegeven in samenwerking met Canaletto, Alphen aan den Rijn. - ISBN 9064697299.*

SPECIALIST IN OPBERGSYSTEMEN

Croon BV

Industrieweg 38, P.O. Box 151, 3640 AD Mijdrecht
(The Netherlands)

Afdeling verkoop: tel. nr. 0297 - 231919
fax. nr. 0297 - 231910

Croon is als fabrikant gespecialiseerd in de productie van metalen geëpoxeerde ladenkasten die in vele maatvoeringen leverbaar zijn. Door deze volledige epoxy coating worden kostbaarheden niet aangetast.

Met name de zogenaamde HO ladenkasten zijn geschikt voor de berging van kaarten etc. en leverbaar vanaf een nuttig formaat van 35 x 62 cm tot en met 155 x 115 cm, nuttige hoogte 15 mm.

Vraag vrijblijvend inlichtingen bij de fabriek te Mijdrecht.

Varia Cartographica

Inzendingen voor deze rubriek aan: drs. Lida Ruitinga, Vrije Universiteit, Kaartenverzameling, De Boelelaan 1103, 1081 HV Amsterdam, fax (020) 444 5259, e-mail: A.H.Ruitinga@ubvu.vu.nl

Varia is ook te raadplegen op internet: <http://kartoserver.geog.uu.nl/html/staff/krogt/caert/varia.htm>

Nieuwe rubriek *Caert-Thresoor*

Met ingang van dit nummer is *Caert-Thresoor* een nieuwe rubriek rijker: 'Thresoortjes'. In deze rubriek komen korte historisch-kartografische bijdragen aan bod. De 'verhaaltjes' beslaan in de regel niet meer dan één pagina (inclusief afbeeldingen), hebben geen Engelse samenvatting en kenmerken zich door een luchtig karakter. De redactie van *Caert-Thresoor* hoopt hiermee de publicatie van kleinere bijdragen te stimuleren.

Tentoonstelling *Kadaster in kaart: een geschiedenis van landmeters, techniek en cartografie*

In het Historisch Museum van Apeldoorn wordt tot en met 7 november een tentoonstelling gehouden over de geschiedenis van landmeters en kaartmakers, twee eeuwen technische ontwikkeling en de moderne manier van werken van het Kadaster. Getoond wordt tal van historische en moderne kaarten, handgekleurde tekeningen en gedetailleerde computeruitdraaien. Fotoseries en videobeelden geven een beeld van de verschillende werkzaamheden van de kaartmakers. Met behulp van interactieve demo's kunnen bezoekers zich bovendien een idee vormen van de enorme gegevensbestanden van het kadaster. Bezoekers kunnen op de tentoonstelling ook zelf onderzoeken, meten en informatie vergaren. Er zijn onder meer oude en nieuwe meet-, reken- en tekeninstrumenten te zien waarvan sommige ook uitgeprobeerd kunnen worden. Voor scholen is op verschillende niveaus materiaal beschikbaar voor een museumles waarin kinderen zelf op onderzoek uit kunnen gaan in de tentoonstelling. Kinderen kunnen ook individueel in de tentoonstelling een speurtocht doen met spannende opdrachten. De geschiedenis van het Kadaster begint vroeg in de 19de eeuw toen in opdracht van de overheid heel Nederland in kaart werd gebracht. Landmeters trokken er te voet op uit om alle gemeentegrenzen vast te leggen en vervolgens binen die gemeenten alle huizen, wegen, watertjes, akkers en weilanden te meten en op kaart in te tekenen. Van elk perceel werd niet alleen de ligging en de oppervlakte vastgelegd, maar ook de naam van de eigenaar en de eventuele gewassen die erop verbouwd werden met het oog op de grondbelasting. In 1832 was het werk gereed en kon het Kadaster - als beheerder van de gegevens - worden opgericht. Tot op de dag van vandaag bouwt het Kadaster voort op die erfenis uit 1832. Niet alleen zijn alle oude kaarten en registers bewaard gebleven, maar ook werden alle latere veranderingen in het bezit en gebruik van grond nauwkeurig gemeten, geregistreerd en bewaard. Zo beschikt het Kadaster over een schat aan historische en actuele informatie over de ruimtelijke indeling van Nederland, als een nationaal ruimtelijk geheugen. Tegenwoordig dient dat geheugen niet meer op de eerste plaats de belastingen, maar garandeert het vooral de rechtszekerheid: van alle grond is precies vastgelegd wie de eigenaar is. Plaats: Historisch Museum te Apeldoorn
Adres: Raadhuisplein 8
Telefoon: 055-5788429
Openingstijden: dinsdag tot en met zaterdag: 10.00-17.00 uur, zondag: 13.00-17.00 uur.
(Deze gegevens zijn ontleend aan de Nieuwsbrief van de vereniging De Topografisch-Historische Atlas 4(1999)2).

Verslag 18th International Conference on the History of Cartography te Athene, 11-16 juli 1999

De 18th International Conference on the History of Cartography, die van 11 tot en met 16 juli 1999 in Athene plaatsvond, werd vooraf door vrijwel iedere kaarthistoricus en -liefhebber met argusogen bekeken. In de gloeiend hete Griekse zomers zouden de mussen immers van de Atheense daken vallen. Het tropenweer zou de congresdeelnemers veel meer doen snakken naar een koele duik in het zwembad, dan naar het beluisteren van een slaapverwekkende lezing in een plakkerige stoel. Gelukkig bleek het allemaal mee te vallen. Natuurlijk, heet was het! Zeker in het begin van de conferentieweek wist het kwik de magische grens van veertig graden Celsius te bereiken. Athene, waar het hectische autoverkeer het nog volledig voor het zeggen heeft, was op z'n minst broeierig te noemen. Elke activiteit kostte veel energie en had dus een behoorlijk vermoeiende uitwerking. Toch werden de ongeveer zestig lezingen uitstekend bezocht; volgens gastheer Tony Campbell zelfs het allerbest sinds jaren. Niet zo vreemd, want de oververhitte deelnemers werden automatisch de zeer goed gekoelde collegezaal van de National Hellenic Research Foundation in gedreven. Hier werd het grootste gedeelte van het lezingenprogramma afgevoerd. Elders in het gebouw van deze instelling voor onder meer historisch, natuurkundig en biologisch onderzoek was een tentoonstelling over 20ste-eeuwse Griekse kartografie ingericht. Ook op andere locaties in de stad kon men historisch-kartografische exposities bewonderen. Zo werd later die week in de mooie Melas Hall een tentoonstelling over de kartografie van het Middellandse Zeegebied geopend. Opvallend was de grote hoeveelheid Nederlands materiaal, afkomstig uit louter privécollecties. Een veel kleinere hoeveelheid (gedrukte Griekse) kaarten uit de 16de tot 19de eeuw werd tentoongesteld in de Gennadius Library van de American School of Classical Studies, waar tevens enkele sessies plaatsvonden.

Het afscheidsdiner bij de Tennis Club of Athens (foto: Marco van Egmond).

De Melas Hall in Athene, waar een tentoonstelling over de kartografie van het Middellandse Zeegebied was ingericht (foto: Marco van Egmond).

Gevarieerde lezingen

Volgens de deelnemerslijst hadden zich 231 mensen uit 32 verschillende landen voor de conferentie aangemeld. In de praktijk bleek echter meer dan de helft van de 88 opgegeven Griekse deelnemers niet op te komen dagen. Het aantal conferentiebezoekers bleef daarmee achter ten opzichte van voorgaande congressen. De reeds eerder gememoreerde hitte-angst is zonder meer een belangrijke reden, maar ook de forse congreskosten mogen zeker niet uit het oog worden verloren. Het valt te hopen dat beide factoren het deelnemersveld voor het eerstvolgende congres in Madrid, van 1 tot en met 6 juli (!) 2001, niet al te negatief beïnvloeden.

Voorafgaand aan de werkelijke conferentie was er op zaterdag 10 juli een bijeenkomst van de International Society for the Curators of Early Maps (ISCHEM). 's Middags had de International Cartographic Association (ICA) een symposium georganiseerd met als onderwerp *Teaching the History of Cartography*. Ferjan Ormeling was bij deze gelegenheid de voorzitter, terwijl Paul van den Brink en Peter van der Krogt onder meer spraken over hun ervaringen met de diverse groepen vrijwilligers, die momenteel via het Utrechtse onderzoeksproject Explokart bezig zijn met karto-bibliografisch onderzoek.

Met een inaugurele sessie in de neoklassieke Zappeion Hall, op zondag 11 juli, werd de 18th International Conference on the History of Cartography aangevangen. De organisatie had gekozen voor de thema's *The Cartography of the Mediterranean World* en *Any other aspect of the History of Cartography*. En die waren breed genoeg om te leiden tot uiterst gevarieerde lezingen. Achttien sessies met elk drie tot vier voordrachten kregen evenzoveel subthema's, die niet altijd even goed de lading dekten: *Renaissance; Theory, Practice, and the History of Cartography Project* (met bijvoorbeeld een kritische evaluatie van dit project door Christian Jacob); *Map functions* (met een bijdrage over de kwantitatieve eigenschappen van het kartografisch

fonds van Covens & Mortier door ondergetekende); *Cadastral Mapping* (met een lezing over 17de-eeuwse 'uitgiftekaarten' van Amsterdam door Marc Hamelers); *City views; Islands* (met een interessante methodologische benadering aan de hand van de kartografie van Minorca door Agustin Hernando); *Celestial Cartography; Military Engineering; Russian charting; Medieval Texts and Maps; Nations and Cartography* (met een verhaal over de ontwikkeling van de nationale kartografie in Estland door Heino Mardiste); *The History of Historical Maps; Quantitative Methodology; Reconstructing Homer* (met een humoristische bijdrage over de kartografische reconstructie van Homerus' Odyssee); *Hydrography; Islamic Cartography; Thematic Mapping* (met een leuke voordracht over het private gebruik van wegenkaarten door James Akerman); *Cartometry* (inclusief een wervelende Powerpoint-presentatie over het gebruik van computermethoden in het historisch-kartografisch onderzoek door Martin Rickenbacher) en tot slot *Maps in the Service of Science*. Het niveau van de lezingen mocht in het algemeen goed genoemd worden. Jammer was alleen dat enkele Franse verhalen dermate snel werden voorgedragen, dat de simultaanvertaling het liet afweten.

Experiment

Aangezien op voorgaande congressen steeds vaker de roep om meer discussie klonk, was er door de organisatie in Athene meer ruimte vrijgemaakt voor debat. Een experiment was bijvoorbeeld de 'Roundtable Discussion' *One Map, Four Viewpoints*. In deze sessie werd Ortelius' beroemde atlaskaart van de wereld vanuit vier verschillende invalshoeken belicht door Giorgio Mangani, Lucia Nuti, Peter van der Krogt en Kees Zandvliet. Over het nut en de inhoud van deze rondetafel-sessie waren de meningen bijzonder verdeeld, zo bleek uit de discussie achteraf. De gemoederen raakten in elk geval behoorlijk verhit. Een bewijs, dat een dergelijke sessie voor herhaling vatbaar is.

Een andere 'Roundtable Discussion' betrof het onderwerp *Current Research in Ancient and Medieval Cartography* met als sprekers Roger Batty, Paul Harvey, Christian Jacob en Francesco Prontera. Verder was er nog een workshop over portolaankaarten, waarin Robert Bremner en Peter Mesenburg met name ingingen op de nauwkeurigheidsbepaling.

Naast het uitgebreide lezingenprogramma, konden de deelnemers op donderdagochtend 15 juli de postersessies bezoeken. Ongeveer twintig stands waren ingericht, waarbij wederom de diversiteit van de onderwerpen opviel: van de kartering van India tot de gefacsimileerde stadsplattegronden van Nederlandse steden (een door Jan Werner bemande stand) en van gedigitaliseerde historische kaarten van de Middellandse Zee tot prehistorische kaarten van de Oekraïne.

Uiteraard waren er ook informele activiteiten. Op woensdagochtend 14 juli konden de congresgangers genieten van de Akropolis en van een film over de restauratie van het Parthenon. Op de laatste dag van de conferentie, vrijdag 16 juli, werd de Tennis Club of Athens met een bezoek vereerd, alwaar men tijdens het Farewell Dinner de inwendige mens flink kon voeden en laven. De zaterdag daarop was er voor de liefhebbers nog een optionele cruise naar drie prachtige eilanden in de Saronische Golf. Het vormde een waardige afsluiting van een goed georganiseerde congresweek. Madrid 2001 staat nu al vet omkaderd in de agenda.

Marco van Egmond

Studiedag NVK-Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie

De NVK-Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie (WGK) houdt op vrijdag 12 november 1999 een studiedag met als thema *De kartografie van Rotterdam en de eerste Nederlandse reizen overzee*. Deze dag kent een gevarieerd programma. Zo zijn in het Gemeentearchief Rotterdam vier voordrachten over bovengenoemd onderwerp gepland. Ook vindt hier de uitreiking van de Caert-Thresoorprijs 1998 plaats. 's Middags wordt een bezoek gebracht aan de (kaart)collectie van de Atlas van Stolk. Tenslotte is er gelegenheid om in het Maritiem Museum Rotterdam een kartografisch getinte tentoonstelling te bezichtigen.

Het precieze programma ziet er als volgt uit:

- 09.30-10.00 uur Ontvangst met koffie/thee in het Gemeentearchief Rotterdam
- 10.00-10.10 uur Opening en huishoudelijke mededelingen
- 10.10-10.35 uur P. Ratsma: *Plattegronden en prospecten van Rotterdam omstreeks 1600*
- 10.35-11.00 uur Dr. C.J. Zandvliet: *De vroege jaren van de Nederlandse overzeese kartografie*
- 11.00-11.10 uur Gelegenheid tot het stellen van vragen
- 11.10-11.30 uur Pauze met koffie/thee
- 11.30-11.55 uur Drs. J.C. Nix: *Kaarten van Rotterdam en overzee in de collectie van de Atlas van Stolk*
- 11.55-12.30 uur Drs. S. de Meer: *Een kaartenmuseum in Rotterdam: de opbouw van de kartografische collectie van het Maritiem Museum Rotterdam*. Direct hierop aansluitend zal Sjoerd de Meer enige achtergrondinformatie geven over de tentoonstelling *Om de gehele Wereldcloot - naar de Oost door de Straat van Magallanes*, die na de lunch bekeken zal worden.
- 12.30-12.40 uur Gelegenheid tot het stellen van vragen
- 12.40-12.45 uur Uitreiking Caert-Thresoorprijs 1998
- 12.45-14.00 uur Lunch en vervoer op eigen gelegenheid in de binnenstad van Rotterdam
- 14.00-14.50 uur Bezoek aan de (kaart)collectie van de Atlas van Stolk
- 14.50-15.00 uur Korte wandeling naar het Maritiem Museum Rotterdam
- 15.00-16.15 uur Bezichtiging van de tentoonstelling *Om de gehele Wereldcloot - naar de Oost door de Straat van Magallanes* in het Maritiem Museum Rotterdam
- 16.15-17.00 uur Borrel na afloop in het Maritiem Museum Rotterdam

Deelnemers die in het bezit zijn van een Museumjaarkaart worden vriendelijk verzocht deze mee te nemen. Voor de WGK scheelt dat in de kosten.

Het Gemeentearchief Rotterdam is gevestigd aan de Hofdijk 651, telefoon: 010-2434567. Het archief is bereikbaar per tram (lijn 4, halte Katshoek), bus (lijn 45, halte Heer Bokelweg) en trein (Station Rotterdam Hofplein of Rotterdam CS en vervolgens tram of bus). Te voet is het vanaf het Centraal Station circa vijftien minuten lopen.

De Atlas van Stolk bevindt zich in het Schielandshuis, Korte Hoogstraat 31, telefoon: 010-2176767. Het Maritiem Museum Rotterdam zit aan de Leuvehaven 1, telefoon: 010-4132680. Beide instellingen zijn vanaf het Centraal Station bereikbaar per tram (lijnen 3, 6, 13 en 20), bus (lijnen 32 en 49) en metro. In alle gevallen moet bij de halte Beurs/Churchillplein worden uitgestapt. Een wandeling vanaf het Centraal Station neemt zo'n twintig minuten in beslag. Vanaf Station Blaak is het ongeveer tien minuten lopen.

Inschrijving voor de studiedag in Rotterdam is mogelijk door f 25,- (leden van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie f 20,-) over te maken op postgirorekening 4878973 t.n.v. NVK-Historische Kartografie te Den Haag. Als het inschrijfgeld ontvangen is, wordt gerekend op uw komst. Er volgt dus geen nader bericht.

Historisch-kartografische prijs voor prof. dr. G. Schilder

Prof. dr. G. Schilder is dit jaar winnaar geworden van de IMCoS (=International Map Collectors' Society)/Helen Wallis Award. De Utrechtse hoogleraar historische kartografie ontving deze prijs, bestaande uit een zilveren schaal en een geldbedrag, uit handen van de voormalige IMCoS-president Rodney Shirley op 30 mei jongstleden te Londen.

De prijs wordt jaarlijks uitgereikt aan een persoon of organisatie, die verantwoordelijk is voor een grote kartografische bijdrage van belang voor kaartverzamelaars wereldwijd. Schilder is onder meer bekend vanwege zijn boeken over de karteringsgeschiedenis van Australië. Ook redigeerde hij een serie op ware grootte gefacsimileerde wandkaarten, geproduceerd in de Nederlanden. Zijn magnum opus is evenwel de reeks *Monumenta Cartographica Neerlandica*, waarin zeldzaam en belangrijk Nederlands kaartmateriaal uit de periode 1550-1700 voor een breder publiek toegankelijk wordt gemaakt. Deze in 1985 begonnen reeks telt momenteel vijf delen. Het zesde deel - gericht op Nederlandse éénbladskaarten met decoratieve randen - komt nog dit jaar uit. In totaal zijn tien delen gepland.

In het dagelijks leven bekleedt Schilder de leerstoel historische kartografie aan de Universiteit van Utrecht. Als hoofd van de onderzoeksgroep Explokart geeft hij er colleges en stimuleert hij het historisch-kartografisch onderzoek. Daarnaast maakt hij deel uit van de IMCoS-adviesraad.

In mei van dit jaar kreeg prof. dr. G. Schilder de IMCoS/Helen Wallis Award overhandigd door de voormalige IMCoS-president Rodney Shirley.

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Inzendingen voor deze rubriek aan: dr. Peter van der Krogt, Universiteit Utrecht, FRW-Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht, fax (015) 212 6063, e-mail: P.vanderKrogt@geog.uu.nl

ALEVA, G.J.J., & L. KROOK

Early reconnaissance and cartography of Suriname / G.J.J. Aleva en L. Krook. - In: Th.E. Wong, D.R. de Vletter, L. Krook, J.I.S. Zonneveld, A.J. van Loon ed., *The history of earth sciences in Suriname* (Amsterdam 1998): blz. 175-201.

BOEKENPOST

Boekenpost: Tijdschrift voor de liefhebber van boeken, prenten, strips en boekcuriosa 7e jrg., nr. 41 (mei/juni 1999). - Aflevering met 'extra aandacht voor Cartografie, land-, zee- en luchtkaarten', bevat:

- Mooie kaart maakt reislust wakker: Cartografie in de 16e eeuw al bijna voltooid / Kees Hendrikse (blz. 8-9);
- Cartografie in het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam / Janneke van der Veer (blz. 11);
- Toon mij een schoolkaart en ik zeg u wie de maker is / Lucy Holl (blz. 45).

CORDSHAGEN, C.

De herkomst van de reuzenatlas in Rostock / Christa Cordshagen. - In: *Caert-Thresoor* 18, nr. 2 (1999): blz. 41-43.

DESPRIET, Ph.

Historische atlas van Frans-Vlaanderen / Ph. Despriet. - Kortrijk: Ph. Despriet, 1998. - 240 blz.

DIESSEN, J.R. VAN, & R.P.G.A. VOSKUIL

Stedenatlas Nederlands-Indië / J.R. van Diessen, R.P.G.A. Voskuil. - Purmerend: Asia Maior, 1998. - ISBN 9074861121. - 160 blz. - Bevat bewerkte reproducties van plattegronden van 95 steden in Nederlands-Indië uit de eerste helft van de 20ste eeuw.

HEIJDEN, H. VAN DER

Wie was Arnoldo di Arndoldi? / Henk van der Heijden. - In: *Caert-Thresoor* 18, nr. 2 (1999): blz. 37-40.

HEUVEL, C. VAN DEN

Een derde atlas met Robles' veldtocht door Friesland in München: de codex iconographicus 141 en de verloren verzameling van Gabrio Serbelloni / Charles van den Heuvel. - Leeuwarden: Rijksarchief in Friesland, 1998. - 20 blz. - ISBN 9080434442.

LETH, P.C. DE

Andries en Hendrik de Leth / Peter C. de Leth. - In: *Caert-Thresoor* 18, nr. 2 (1999): blz. 29-35.

LIGTHART SCHENK, A.

De Robles atlas: Friesland door de ogen van een veldheer / André Ligthart Schenk. - In: *Noorderbreedte* 23, 3 (mei-juni 1999): blz. 44-45.

LOON, A. VAN (et al.)

Beeldig Geertruidenberg: Een stad in de kaart gekeken / Arjan van Loon, Martin Robben en Bas Zijlmans; m.m.v. Piet van Loon en Ton van de Hulsbeek. - Geertruidenberg: Oudheidkundige Kring 'Geertruydenberghe', 1999. - c. 176 blz. - Met overzicht van alle gedrukte plattegronden en profielgezichten van Geertruidenberg. Prijs f 100,- (excl. f 12,50 verzendkosten; giro 2524563 pennm. Oudh. Kring te Geertruidenberg).

OTTEN, D., EN E. AGTERHUIS

Kaartboek en namenboek van Hattem / D. Otten en E. Agterhuis. - Kampen: IJsselacademie, 1998. - (Publicaties van de IJsselacademie; nr. 111). - ISBN 9066970987. - Hoofdstuk III: 'Hattem op historische kaarten' (blz. 21-44).

SCHROOR, M., & CH. VAN DEN HEUVEL

De Robles atlas: vestingbouwkundige plattegronden uit de Nederlanden en een verslag van een veldtocht in Friesland in 1572 / Meindert Schroor en Charles van den Heuvel. - Leeuwarden: Rijksarchief in Friesland, 1998. - 256 blz. - ISBN 9080434418 (geb.). - De zestig bladen zijn kaarten-in-facsimile van de De Robles atlas te Dresden en Austin, Texas.

STIERP-IMPINK, A.C.

Vier eeuwen Stierp: Een oerhollandse familie en de bakermat Akersloot, 1569-1998 / A.C. Stierp-Impink. - Schoorl: Pirola, 1999. - ca. 100 blz., prijs f 60,- (bestellen bij de uitgever, postbus 62, 1870 AB Schoorl). - Afstammend van de landmeter-kaarttekenaar Claes Vastersz. Stierp (admissie 1636).

ZONNEVELD, J.I.S., & A.J. VAN LOON

Aerial reconnaissance and the Central Bureau for Aerial Mapping (CBL) in Suriname / J.I.S. Zonneveld en A.J. van Loon. - In: Th.E. Wong, D.R. de Vletter, L. Krook, J.I.S. Zonneveld, A.J. van Loon ed., *The history of earth sciences in Suriname* (Amsterdam 1998): blz. 417-430.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

CARTOGRAPHICA HELVETICA Nr. 19 (Januar 1999)

Aerni, Klaus, Die Gemmi - Von der Verbindung zum Weg (blz. 3-15).

Klinghammer, István und Gercsák, Gábor, Der ungarische Geograph Pál Teleki als Mitglied der Mossul-Kommission (blz. 17-25).

Kullen, Siegfried, Der Schweizer Pater Gabriel Bucelin (1599-1681) als Kartenzeichner (blz. 27-36).

Fischer, Hanspeter, Vermessungen und Kartierungen in Tirol und in Vorderösterreich, 1760 bis 1793 (blz. 37-45).

CARTOGRAPHICA HELVETICA Nr. 20 (Juli 1999)

Fischer, Karl, Augustin Hirschvogels Stadtplan von Wien, 1547 / 1549, und seine 'Quadranten' (blz. 3-12).

Shirley, Rodney W., Karte der Britischen Inseln von 1513 - eine der ersten farbig gedruckten Karten (blz. 13-17).

Schertenleib, Urban, Karten für den Schulgebrauch von Johann Sebastian Gerster (1833-1918) (blz. 19-24).

Wyder, Samuel, Schweizer Schulatlanten ab 1843 (blz. 25-33).

Dürst, Arthur, Manuskriptkarte von West-Europa, um 1200 (blz. 35-38).

Cavelti, Alfons, Erster methodischer Atlas von Johann Baptist Homann und Johannes Hübner, 1719 (blz. 39-42).

IMAGO MUNDI 50 (1999)

Chekin, Leonid S., Easter Tables and the Pseudo-Isidorean Vatican Map (blz. 13-23).

O'Loughlin, Thomas, An Early Thirteenth-Century Map in Dublin: A Window into the World of Giraldus Cambrensis (blz. 24-39).

Mitchell, Rose, and David Crook, The Pinchbeck Fen Map: A Fifteenth-Century Map of the Lincolnshire Fenland (blz. 40-50).

Bourne, Molly, Francesco II Gonzaga and Maps as Palace Decoration in Renaissance Mantua (blz. 51-82).

Kivelson, Valerie A., Cartography, Autocracy and State Powerlessness: The Uses of Maps in Early Modern Russia (blz. 83-105).

Reiting, Franz, Mapping Relationships: Allegory, Gender and the Cartographical Image in Eighteenth-Century France and England (blz. 106-130).

Fletcher, David, The Ordnance Survey's Nineteenth Century Boundary Survey: Context, Characteristics and Impact (blz. 131-146).

Hyde Minor, Heather, Mapping Mussolini: Ritual and Cartography in Public Art during the Second Roman Empire (blz. 147-162).

IMCoS JOURNAL Issue 78 (Autumn 1999)

Batten, Kit, Header [over trade cards] (blz. 5-9).

Nicholls, Tony, Off the Rails (blz. 11-15).

Parry, David, The Spice Islands' Impact on Cartography (blz. 21-32).

MAPFORUM.COM: SPECIALIST ANTIQUE MAP MAGAZINE Issue 5: May 1999

<http://www.mapforum.com>

John Law And The Mississippi Scheme.

Dryburgh, Paula, Index to The Map Collectors' Circle Series. Baynton-Williams, Roger, A Short History of Print Art 1500-1860 (Beginner's Guide).

John Rocque d.1762 (bijlagen: Catalogue of his engraved works, Collation of Rocque's Plans & Forts in America, Rocque's Proposals) (Biography, Checklist).

A Rare Contemporary Broadsheet Map of The Battle of The Nile (Ephemera).

Frans Hogenberg 'La pierre leuee demie lieue de Poitiers' (Oddities).

Famous Satirical Cartographical Curiosity Relating to the French Mississippi Scheme (Oddities).

MAPFORUM.COM: SPECIALIST ANTIQUE MAP MAGAZINE Issue 6: June 1999

Baynton-Williams, Ashley, Treacle & Vinegar: Publisher's Adverts.

Baynton-Williams, Roger, Colouring on Antique Maps (Beginner's Guide).

Baynton-Williams, Ashley, The Charting Of Cape Fear, North Carolina, 1525 to 1800 (Checklist).

Baynton-Williams, Ashley, John Seller Sr. The 'Atlas Maritimus' (Collation).

Baynton-Williams, Ashley, Hartman Schedel and the Nuremberg Chronicle (Early Atlases).

Ferguson's Machine for exhibiting the Time &c. of Solar Eclipses Transcribed from the Universal Magazine for July 1755 (Ephemera).

Baynton-Williams, Ashley, Heinrich Bunting: Asia in the shape of Pegasus (Oddities).

MERCATOR'S WORLD vol. 4, no. 4 (July/August 1999)

Crawford, Dan, No Uncharted Aisle: The Atlas Collection of Reger S. Baskes (blz. 12-17).

McEwen, Alex, The Real St. Croix (blz. 18-23).

Reiting, Franz, Discovering the Moral World: Early Forms of Map Allegory (blz. 24-31).

Bederman, Sanford H., The Money Men of the RGS: Royal Geographical Society Expeditions in Africa (blz. 32-38).

Kane, Daniel, Mapping 'All Under Heaven': Jesuit Cartography in China (blz. 40-47).

Pieri, David, Red Planet Redux: [Mars Global Surveyor images are helping to decipher Mars's turbulent history] (blz. 48-53).

Perlman, Sar, Crusading by Sea: [A meditation on Prince Henry the Navigator] (blz. 54-61).

MERCATOR'S WORLD vol. 4, no. 5 (September/October 1999)

Creason, Glen, A Smile of Understanding: A map librarian's tale of overlooked treasure (blz. 12-17).

Ludmer-Gliebe, Susan, Room Service! [The New York Public Library's Map Division] (blz. 18-23).

Warren, Bill, Lone Wolf of the North: [Vilhjalmur Stefansson's unorthodox explorations] (blz. 24-31).

Garver, Joseph, Plainly Visible Patterns: [Erwin Josephus Raisz and the art of cartography] (blz. 32-39).

Whitfield, Peter, More to Life than Maps: [The accounts of a Victorian gentleman (Edward Stanford)] (blz. 40-43).

Brooks, Cheri, High End, Soft Sell: [New York map dealer Richard B. Arkway] (blz. 44-49).

Nog leverbaar:

Enkele complete jaargangen en losse nrs. van *Caert-Thresoor* en het register 1982-1996.

Caert-Thresoor

Postbus 68

2400 AB Alphen aan den Rijn

Telefoon 0172 - 44 46 67

ASHER Rare Books

A division of A. Asher & Co. B.V.

FINE & RARE BOOKS
EARLY VOYAGES - TRAVELS
CARTOGRAPHY - ATLASES
NAVIGATION - MAPS

In preparation:
 Catalogue ATLASSES, CARTOGRAPHY,
 CHARTS and Maps
 September 1999

Visiting address: Zeeweg 264, NL-1971 HJ IJmuiden, The Netherlands
 Correspondence: P.O. Box 258, NL-1970 AG IJmuiden, The Netherlands
 Telephone: +31 (0)255 523839 Facsimile +31 (0)255 510352
 E-mail: Asher@Euronet.nl. Internet: www.asherbooks.com.

antiquariaat

DE RIJZENDE ZON

Poststraat 8, 5038 DH Tilburg

Tel.: 013-5802170

Fax: 013-5361450

Internet: <http://www.nvva.nl>.

Geopend: dinsdag t/m zaterdag 12-17 uur

Brabantica
Scandinavica
Nabije Oosten
Verre Oosten
Niet-westerse Boeken
Reizen
Anthropologie

Speciaal voor atlassen 1840-1940
cat. 37: Scandinavia-Arctica

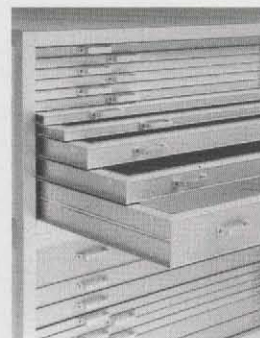
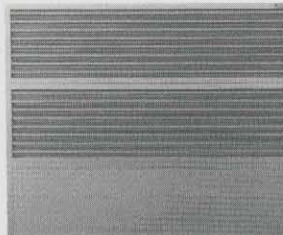
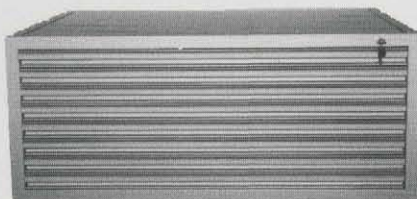
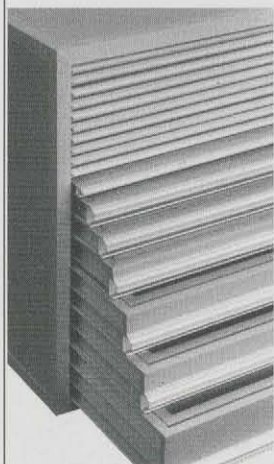
JEZET INTERNATIONAL Bvba

CONSERVATION ENGINEERS

"PLANORAMA"® *Archiefkasten en -modules.*

- Deze archiefkasten en -modules worden geproduceerd van onderhoudsvrij, geanodiseerd aluminium, in elke breedtemaat (max. 6 mtr.), dieptemaat (max. 2.5 mtr.) en hoogtemaat!
- De laden van deze kasten en modules zijn verkrijgbaar in de hoogtematen: **10, 20, 30, 42, 53, 64, 75, 86, 97, 108, 119, 130, 174, 218, 262, 306, 350, 526 en 570 mm.** Voor meer informatie hierover kunt U kontakt met ons opnemen.
- Ook voor de bodems van deze laden kunt U een keuze maken uit diverse diktes en inerte materialen.

Verkoopadres:

SIMBA ALUMINIUM B.V. - Postbus 235 - 4730 AE OUDENBOSCH
 Telefoon 0165-320242/44 - Fax 0165-320262

Abraham Ortelius and the first atlas.

Essays commemorating the Quadricentennial of his Death 1598-1998

Redactiecommissie: Marcel van den Broecke,
Peter van der Krogt en Peter Meurer.

Rijk geïllustreerde bundel opstellen over Abraham Ortelius, zijn leven en werk. Met een inleiding door Leon Voet en 20 bijdragen door Günter Schilder, Rodney Shirley, Dennis Reinhartz en anderen.

In linnen gebonden. 430 pp.

ISBN 90 6194 388 4

f 371,-

The Atlas Blaeu - Van der Hem of the Austrian National Library

Redactiecommissie: Günter Schilder, Bernard Aikema en Peter van der Krogt. 5 delen, in linnen gebonden.

Per deel ca. 500 afbeeldingen in zwart-wit en 16 in kleur.
ISBN (set) 90 6194 258 6

Complete geïllustreerde catalogus van een van de grootste en mooiste verzamelatlassen, samengesteld door Laurens van der Hem (1621-1678) en thans in de Österreichische Nationalbibliothek in Wenen. Met kartografische aantekeningen en kunsthistorische beschrijvingen door Peter van der Krogt en Erlend de Groot.

- I *Spain, Portugal and France (vols 1-8). Met ca. 700 afbeeldingen. 632 pp. ISBN 90 6194 278 0*

In voorbereiding:

- II *Italy, Switzerland and the Netherlands (vols 9-17)*
III *British Isles, northern and eastern Europe (vols 18-24)*
IV *German Empire, Hungary and Greece, including Asia Minor (vols 25-34)*
V *Africa, Asia and America with the so-called secret atlas of the VOC (vols 35-46)*

Prijs deel I: f 1007,-

U tekent in op de gehele serie.

Ortelius Atlas Maps. M.P.R. van den Broecke

Gids met afbeeldingen van alle atlaskaarten uit Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum*.

In linnen gebonden.

Met ruim 240 afbeeldingen. 308 pp.

ISBN 90 6194 308 6

f 125,-

Koeman's Atlantes Neerlandici

Completely revised, illustrated edition

Samengesteld door Peter van der Krogt. 10 delen, in linnen gebonden. Per deel ca. 1000 afbeeldingen.

ISBN (set) 90 6194 248 9

Bibliografie van atlassen gepubliceerd in de Nederlanden tot en met de twintigste eeuw.

Met afbeeldingen van alle gegraveerde titelpagina's en foliokaarten en registers op kaart- en atlastitels en op persoonsnamen in elk deel.

Elk van de tien geplande delen bevat de bibliografie van een afgeronde groep atlassen:

- I *The Mercator-Hondius-Jansonius-Atlases. Met ca. 1000 afbeeldingen. 755 pp. ISBN 90 6194 268 3*

In voorbereiding:

- II *The Blaeu-atlases*
III *Ortelius' Theatrum, and other atlases of the 16th and 17th century*
IV *Town books*
V *Composite atlases*
VI *Atlases of the 18th century*
VII *Pilot guides up to ca. 1650*
VIII *Pilot guides and sea atlases*
IX *Van Keulen's sea-atlases and pilot guides*
X *Atlases of the 19th and 20th century*

Prijs deel I: f 795,-

U tekent in op de gehele serie.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever

Fondscatalogus wordt op aanvraag toegezonden en is ook te vinden op internet: <http://www.forum-hes.nl/hes.htm>